

No 135/9

B. No 135

9

Vishwadevsa - Sadachara Kanda.

विश्वदेवसा-

सदाचार काण्ड ।

१९३

१३५
९

✓

॥ श्रीविद्यादर्शआम्बारकांडस्येहंपुस्तकप्रारंभणीयं ॥० श्रीरक्त॥० शुभसक्त

विश्वादर्शः

१

धु

०॥ श्रीगणेशाय नमः॥ जयति जगदेकजनकसज्जनहृदयां बुजे स्वयं ज्योतिः॥ चिंत्यः परा परं चिन्मूर्तिः श्रीरामः॥ १॥ ध
र्मो धिकांशे एते मुनयः सर्वे पि जयंति मन्वाद्याः॥ नित्यं वकास्ति येषां दिव्यं ज्योतिः॥ श्रुति साक्षात् विज्ञातुः॥ २॥ क्लृप्तपदाक्षि
रामा कविकांतसरस्वती विभासकौ॥ यद्दृश्यं पुंडरीके प्रणव इवेयं नया वसति॥ ३॥ स्फुरति सुमतिरुत्ते विमले विश्वादर्शे मि
त्रोऽपि विस्पष्टः॥ सर्वस्य सर्वधर्मस्तद्वृत्तिर्केवलं वक्ष्ये॥ ४॥ तत्र प्रथमकांडः स्रग्धरा वृत्तः॥ यस्यायमाद्यः श्लोकः॥ श्रीमद्रामाभिधा
ने विवृतकलिमलं प्रसूतधर्मस्य मूलं स्मृत्या प्राप्ते मुहूर्ते सकलसुखं भित्तं प्रबुद्धैरुपास्यं॥ न त्वामन्वत्रिमुखानपि संकल
मुनीन् धर्मधामप्रदीपान् विश्वादर्शविधास्ये विमलमतिरुते धर्मशास्त्रस्य सारं॥ ५॥ अत्रेष्टं संवेद्यः॥ ब्राह्मे मुहूर्ते रात्रेः प
श्चिमाध्याह्ने धर्मस्य श्रेयः साधनस्य मूलं मुखकारणं स्मृत्या विचिंत्य तथा प्रवृत्तिमुखानपि निरिखलु मुनीन् तत्र विमल
मतिरुते केवलं शान्ते विश्वादर्शनामधर्मशास्त्रसारविधास्ये करिष्ये इति॥ कादृशं तन्मूलं श्रीमत्सर्वमंगलास्पदं किंत

आ०

निरिखल

राम

१

विश्वादेशो

२

लवर्गगोष्ठफाललुष्टेयपर्वतदेवगृहवल्मीकेषुसमाणिगतेनदीतीरेषुमुद्रादलभस्मोपजीव्यधामाशमशोभेपुगण
स्तिष्ठन्नुकुर्यात्॥ तत्रस्वांगमंत्रपुरीषलेपः काष्ठलोष्टतण्डुलदिभिरपनीयोद्यतपरिधानवासाः सव्यगृहीतशिश्रश्चोत्थायवा
पीकपतडागादिव्यतिरिक्तांतर्जलेमूषकोत्वातवल्मीके देवगृहेचमृदंमुक्ताशोवावृक्षिष्ठसप्राणिगृहभित्तिलेपोष्टुहलेरवात
परित्यक्ताससिक्तामृधमृत्तिकांगदोवाजलाद्वह्निगंधलेपश्चयहृष्टोवेकुर्यात्॥ मूत्रोत्सर्गेतावलिंगत्रिपर्वत्रिष्टणंमृदेकावा
महस्तस्तिस्त्रोदेतुहस्तयोरितिपंचमृत्तिकाअधोमलकमात्राः एवरेतः समुद्रमगं पिपुरीषोत्सर्गेतुअपानेपंचेत्यनुषंगश्चति
स्त्रोवाअर्धप्रसरतितदयोद्वगमकरेदशउभयोः सप्तसप्तदशमृत्तिकास्फुरितिगृहीतः रौचंतस्यदेगुण्यंआदिशश्चोत्रेगुण्यं
वतुर्गुण्यंवाअह्नवारिवनस्थयतिभिः क्रमात्कार्यं॥ तदर्थंतुरात्रो॥ ततोयधमानुरेततोयधमध्वनिस्त्रीष्वनुपनीतक्षिजेषु
नसंख्यातियमः॥ इतिमूत्रपुरीषोत्सर्गशौचविधिः॥ स्वार्थं पादशौचं विमलमथजलेनः पिबेदुन्मृजेद्विदेशिन्यंगुष्ठ

राम
२

णि

काभ्यांसजलमसिमृशेनासिकारंध्रयुग्मं॥ अंगुष्ठानामिकाभ्यांनयनयुगयुतंकर्णयुग्मंकनिष्ठांगुष्ठाभ्यांनाभिप्रदेशंहृदय
मथतलेनांगुलीभिः शिरोसे॥ ३॥ अस्यार्थः॥ अथशौचानंतरंप्राप्सुरोदंसुरोवापादशौचंरूपाअलंपुनःपादावभ्युक्ष्याविम
लंगंधलेपेनबुद्धादिमलरहितंसंहतांगुलिमानागृहीत्वा निर्मुक्तकनिष्ठांगुष्ठेन विद्धतार्थेनत्रिःपिवेत्॥ तीर्थस्वरूपंतुयोग
श्चेत्तं॥ कनिष्ठदेशिन्यंगुष्ठमूलान्यग्रकरस्यच॥ प्रजापतिपितृब्रह्मदेवतीथान्यनुक्रमान्इति॥ तथासंहितप्रुल्यंगुष्ठमू
लेनदिर्मुखमवमृज्यसंवृतमध्यांगुलित्रयेणपुनरास्यंसृष्ट्वादाक्षिणपालिनासयहस्तगृहीतेनपादोशिरश्चप्रोक्ष्यदेशि
न्यंगुष्ठयुग्मेननासिकारंध्रयुग्मंसृशेत्॥ ततोंगुष्ठानामिकाभ्यांनेत्रयुग्मंकर्णयुग्मंवसंजलमिति क्रियाविशेषणं सर्वत्रातल
कनिष्ठांगुष्ठाभ्यांनाभिप्रदेशमनंतरंतलेनहृदयंसवांगुलिभिः शिरःतदयेणंसहयमिति आचमनं॥ तच्चनिष्ठीवनास्यंगोष्ठि
ष्वविलम्ब्यस्पर्शेषुपादावसेचनादेवाभिगमनाशुभोपहृतिसंदेहेषुशिरकामोशानुपनीतयोषिषूद्रसंवादेषुनिर्जोमोष्ठस्य

ब्रह्म

विश्वादर्शः

३

शोभ्यजादिदर्शनानां लोतरणावतरणेषु जिह्वा दंतस्थादिस्पर्शतथापि च मंत्रजपा मालंभनदीपालंभनदीक्ष्यमाणे
धोवाहूस्सर्गरोधनक्रोधेषु मार्जरमूकस्यर्शप्रहासोन्मत्तादिषु निमित्तेषु च कुर्वन्पश्येत् ॥ ३६ ॥ अथ काकगर्दभकुटुम्बस्करा
दिस्पर्शनेषां वमनं कर्णं वा दक्षिणं स्पृशेत् ॥ तथा जपहोमदानपितृपिंपकेषु सर्ववस्तुषु भक्षणेषां च मेत् ॥ तथा दंतलग्नच्युतनि
गीर्णभुक्तस्नेहलुलेपनास्यगतश्मश्रुअनंगपातिमुखोद्धविप्रुदसुपंचा वमनविंदुस्यर्शेपि ॥ इति मनुयाशवलक्यजा
तृकण्यगोपि ॥ लादिनिगदित्वा वमनविधिः ॥ दंतधावनविधिमाह ॥ दंतोल्लेखे वितस्था भवति परिमिता दायुःस्थितिर्मे
त्रातः क्षीर्यदिकाष्ठादृष्टवदिरपलाशैर्विनाम्राकैर्विलेयः ॥ ३७ ॥ अथ गण्डूषवद्वा नृदिरपि कुशमृते देशिनी मंगुलीभिर्नैराहू
ताष्टयवर्ण्यपिनखलुनवम्येकैः संक्रांतिपाते ॥ ३८ ॥ अत्रेवं संबंधः ॥ प्रातः शुक्लानित्यं विप्रस्य वितस्था द्वादशभिरंगुले द
शभिर्विक्षत्रस्य नवभिर्विशोषाभिः परिमिता त्वक्षीरिणः आदिशष्टा कंटकिनी वा कोष्ठा कनिष्ठा मूलास्तथा कूर्वा दंत

कर्म

राम

३

दोषं

तरामाभिधानं अत्र राम इत्यभिधानं यस्य परं ब्रह्म न स हर्तुं युक्तत्वात् किं भूतं विधुतकलिमलं विध्वस्तकलिदोषं स्पष्टं ॥
किं भूतान्मुनीन् धर्मधामप्रदीपान् धर्मएव धाम गृहं त्रैलोक्याः शरणं तस्य दीपमाह ॥ सिंहो देवदत्त इति विदितार्थोत्रार्थसिद्धेः
एतदुक्तं भवति ॥ यदुक्तं योगेश्वरादितिः ॥ आत्मे मुहूर्ते चोत्थाय चित्तयेदात्मनो हितमिति ॥ ततः किं ह्यस्य मिसाह ॥ संध्यासूदकु
खो हन्यपि निशितु पुनर्दक्षिणस्थो निवीती कुर्यान्मूत्रादिशौचं बहिरथ सलिलान् तत्र लिङ्गे मृदेका ॥ पंचापाने यद्दत्ते दशपुनः
रुभयोः संध्यासूत्रे दहस्वेदै गुण्यदि क्रमात्तद्वति वनियति प्रसूयात्तदधे निशाया ॥ २॥ अस्यार्थः ॥ संध्यासूत्रे चोदस्युखः त
थादौ नियमः ॥ पृष्ठतः कंठले विनिवीती कृत्वा मूत्रं पुरीषं कुर्यादिति ॥ अत्र हिमन्वापस्तंभपराशरादिनिर्मथितार्थप्रदर्शनार्थमा
दिशब्दः ॥ तथा गृहीत्वा तदुत्थाय गृहान्नेरुत्थाय इषुर्विक्षेपावधिप्रदेशं गत्वा सनांसिरः प्राच्यदिशो विलोक्य गे विप्राभ्यं बुवा
चक्रे देवतानां सिमुरवाः एकवस्त्रं श्रेतुर्लक्ष्य अत्र सत्रं स्तृणादिभिर्महीमेतर्थाय मोनी सन्मूत्रपुरीषोत्सर्गं कुर्यात् ॥ तं च जनज

हि

विश्वादेशो

४

रमायां समूला विंशत्यस्मादुत्पारितास्तेष्वसहस्रभिमतः कर्मसूक्ताश्च काशाः॥ दिर्जीतानां चतुर्विंशतिरुत्पारिताः स्यादगर्भपावि
त्रं द्वाभ्यां वा मूत्रसर्गवितृलतिषु मखेयेपि भुक्तौ त्यजेतान्॥ ५॥ अस्यार्थः॥ न भसिश्चावले अमावास्यायां तदसंभवे न्यत्र वा पूर्वा
तराभिमुखः शुचिदेशे शुचिर्भूत्वा कुण्डं फट्कारेण ये सकृत् छिन्नाः प्रादेशमात्रा दर्शनाः॥ विंशतिना सहोत्पन्नपुरमेष्टि निसर्गजे॥
तुदसर्वाणि पापानि दर्भस्वास्तिकरो ममेति॥ अनेनोत्पाठिताः समूला अधिनाया कोमला ये सप्तपत्रास्त कर्मसु जपादिषु
सहस्रभिमतान्युनः पुनर्नियोज्याः॥ आचमने च यथार्थिताः जपहोमदानस्याध्यायपितृकर्मसु हस्तद्वयेपि पवित्रं स्यात्तदे
पत्रा वेपि त्र्येषु तु सप्तस्तिलक्षेत्रसमुद्रवाः शुभास्तुः श्राद्धेतु हरितसपिंजलपुष्पस्निग्धपितृतीर्थसंस्कृता अधिना शुक्ला शरत्तिमा
त्राः समूलाः कुतपा भवेयुः॥ यश्चेतु हरिताः पाकयज्ञे तु पीताः वैश्वदेवे ककशाः तथा शांतिकर्मणि त्रिभिः पवित्रं पौष्टिकं पंचभिः
सिन्धुकारिके चतुर्भिः योगप्रशस्ततराग्रिकार्येषु तु छिन्नमूलास्तुः कुराभावे काशास्तदभावे तु द्वौः॥ पवित्रं सगर्भं विप्रस्य चतुर्भिः

राम

४

दिलैः क्षत्रियस्य त्रिभिर्विशोदाभ्यां सर्वेषां वा॥ शूद्रस्य त्वेककार्यं॥ वार्ज्यो नाह॥ ये मूत्रोत्सर्गपरिधानग्रंथौ पितृकर्मसु यज्ञे भोजने
चोपयुक्तास्तान्वर्जयेदिति विष्णुकात्यायनमार्कंडेयवायुपुराणोक्तैः कुराविधिः॥ प्रातस्नानविधिमाह॥ स्नानं स्याद्दारुणादि
द्वंद्वसरसिसमुद्भूतदर्शवगाहः क्षौरं बोगोरजोभिर्भवति विपदितत्वे त्वेकं वापि मंत्रेण॥ स्यात्तं चोद्यत्पिंडो न परपयसि सस्त्रुतं मे
तास्तु वर्ज्याः सिंहासकककटाश्चोपरिजलधिगतस्तारनिष्ठाश्च मुक्ताः॥ ६॥ अस्यार्थः॥ षड्विंशतिस्नानं वा सणमाग्नेयं वायव्यं वा
द्वयं कापिलं मानसं चेति॥ तत्र मुखं वा सणं हृदे न देगिरिप्रस्रवले देवखाते सरसि च समुद्भूतदर्शं पूरकार्यं तु तडागे पंचवतुरो वा पिंडा
रूपा ये तु घटत्रयोदशमुद्यत्वा वर्गाहो भवति तदशक्तौ वा त्रयं प्रस्रभिर्वायव्यं गोरजोभिर्वा स्यं वा पाहिष्ठेति च येन शक्नोतापो दुप
दागयत्यापो हिष्ठा अघमपुणर्मंत्रेण॥ कापिलं तु नाभेरधः प्रक्षाल्योर्ध्वं आर्द्रवस्त्रेण निर्मार्जनं मानसं विष्णुचिंतनं॥ तत्र प्रातम
ध्यारि नेव स्नानं नित्यं॥ रूपां यजोदकमा वायसास्पृश्यस्य शैवांत क्षौरं मेधुने श्रुपाते यत्नेनैमिक्तं॥ ज्योतिर्विदुक्तपुष्पादिस्नानं

धं

हा

विवादर्श०

५ पां

६

८

लुक्राम्यं॥ जपाद्यर्थं यत्कर्मो गंतव्यं सर्वसंस्कारं॥ तास्तु सरितः कर्कटादुपरि सिंहात्वा कुश्रावणमासे वर्जनीया इत्यर्थः॥ सा इप
देपीत्येके॥ तत्राप्युपाक्रमे सज्जननमरणराहुदर्शनेषु नदीस्नानमविरुद्धं॥ जलधिगतानदीर्मुक्ता॥ तासु गंगायमुनासरस्वतीषु कापि
रजोदोषो नास्तीत्यर्थः॥ तथा तीरनिष्ठास्तमुक्ता॥ ते स मुद्गास्वपिरजोनास्तीत्यर्थ इति शंखवेद्याप्रपादोक्तं प्रातस्नानविधिः॥ अथ
अथ संध्याविधिः॥ पादेर्ध्वं च वास्याहं च कुशजले मर्जनेन याच्ये वा सूर्यप्रश्नेति पीत्वा च मनमुपरिकेंद्रिः क्षिपेद्देमात्रा॥ अस्त
र्येक्षोदयान्नादेशातसहस्रादिसंज्ञे जपेतामित्रस्यैव कर्मसुखैर्ममिति वरुणं चोपतिष्ठेत्तमं त्रैगा॥ अथार्थः॥ अथ प्रातस्नानानंत
रं स्नानशालीपाणिभ्यामसंमार्जितैकैकेशोदकममुचनसोष्णैः सदृशसिंखे पोरुधायदिराचंम्यसंकल्पपूर्वकं यमाणां दं दं कवि
देवता स्मृत्या आपो हि षेति पादेर्ध्वं च वितृवे वा आद्ये सति स कुशजले मर्जनेन कुर्यात्॥ तत्र नदीतीर्थे हृदे पूहे मरुप्यमृत्या त्रेषु वाम
हस्ते वानुधरायां॥ अथ जलहरी हस्तं नासिकाग्रे समर्प्य ततो यंत्रं वेति जघाक्षिते क्षिपेत्॥ एतद्देहवैतके वितृ॥ अनंतरं प्रा

त
राम
५

धावनं भवति॥ तथैव जिह्वोलेखनमपि उदरपुरवमीशानादिदिशुरवंबा॥ तत्र मंत्राः॥ आयुर्वलयशोर्वर्चः प्रजाः पशु
वसन्ति न॥ अथ प्रशांचमेधांचूतत्रोदेहिवनस्पते इति॥ स्त्रीभूयोः त्रिः चतुः सप्तगुलिपरिमितात्॥ तत्काष्ठं प्रक्षाल्य धुं
क्ता शुचिदेशे त्यजेत्॥ तत्र वर्ज्यानाह॥ वटुरविदिरपलाशो विनामार्कविल्वैः॥ तथा शमी पुष्पशालमलीशिशुपामदयंति
अपामार्गकूरुजवकुलनिगुंडीस्त्रीमुखकंठकिंभिश्च विनेत्यदिशः शिरीषविल्वे पौरासकरवीरकंठबकः खादिराम्रकं
रंजापामार्गवैकंकताः शुभा इत्येके॥ उक्तकाष्ठमावे प्रतिषिध्य दिने वा दिर्गं दुष्यकान्धुत्कातत्वादशगंडूषैः कार्यमित्य
र्थः॥ कुशकाशवर्ज्यतृणपर्णैः देशिनी वर्ज्या गुलीभिर्वर्ज्यदिनान्याह॥ नदीभूतेत्यादिप्रत्ययसंश्राद्धदिने पत्यो न प्रेषि
तितथैत्यपि राह॥ अत्र हि स्मृतिवाक्यप्रसिद्धानां धर्मप्रत्ययस्तत्तीकोपादानादन्नूपसिधौ युक्तः कार्यः॥ अयं तु व्यास
हस्यतिकाव्यायनामा कंडीयपेठानसि वेद्याप्रपादप्रसिद्धिर्भवेत्तथैः॥ अथ कुशविधिः॥ दध्ना प्रादेशमात्रानभसिपुन

८

विश्वादर्शः

६
सप्त

ध्या

दिशो नमस्कुर्यात् ॥ प्राणायाम उक्षणमाह ॥ ॐ पूर्वव्याहतिः सा प्राणवपुल शिरास्त्रिर्वेदोकार पूर्वप्राणायामस्तदास्या
त्सकलुडुरितहृत्त्रिसंध्यासुमध्ये ॥ पीतनापः पुनस्त्रिपरिसहस्रपः प्रक्षिपेद्वत्पवत्या सात्वा घंदर्षिदेवांस्तत्तिरथ सवि
तुः स्यादुदुत्येति सूक्तात् ॥ ७ ॥ अस्यार्थः ॥ प्रत्येकं ॐ पूर्वव्याहृतयः अस्याः सा गायत्री ॐ पूर्वव्याहतिः प्राणवाभ्यां युतं शिरोय
स्याः सा तथा प्रागूर्ध्वं वपुः प्राणवाधितमूर्धेत्यर्थः ॥ स्वयं योकार पूर्वो सती यदा त्रिर्जसा तदा स करः प्राणायामः ॥ त्रिसंध्यासु
त्रिर्जयो भवेत् ॥ तत्र मध्ये मध्यं दिने विशेषमाह ॥ पूर्वरापो हिष्ठेति मार्जनं कृत्वा तृतीये आपः पुनस्त्रिपरिसहस्रपः प्रक्षिपेत् ॥ उदुत्यं जातवेदसमिति सूक्तात् सत्येनेत्यादिमंत्रैर्वोस्तस्यैस्तत्वा गाय
त्री जपेत् ॥ सात्वा घंदर्षिदेवानिति सर्वत्र संबध्यते ॥ तत्रापो हिष्ठेत्यस्य सिंधुदीपत्रयि रापो देवता गायत्री घंदः मार्जने विनियोगः ॥ ताम
सूर्यश्चापः पुनस्त्रिभ्योति त्रयाणां यजुश्चातयथानुष्ठानमृषिदेवतादिरूढ्यः ॥ प्राणवस्य ब्रह्माग्निर्गायत्री सर्वकर्मोदो विनियोगः ॥ ६

सप्तव्याहतीनां ऋषयः क्रमेण विश्वामित्रजमदग्निभरद्वाजगौतमात्रिवसिष्ठकाश्यपाः प्रजापतिर्वो सर्वे सामृषिः अग्निर्वायुस्त
र्यहस्पतिवरुणोऽग्निश्चैदेवा देवता गायत्री युष्मि गतुष्टुपृष्टहृतीर्पदितस्त्रिष्टुपृजगत्यः क्रमेण घंदोसि प्राणायामे विनियोगः ॥ गायत्री
विश्वा मित्रः सविता गायत्री उपनयने विनियोगः ॥ शिरः प्रजापतिः परमात्मा तुष्टुपृष्ट ॥ मित्रस्येत्यस्या विश्वामित्रो गायत्री ॥ इमं मे वरुणस्य मित्रो
स्य शुनः शोपो वरुणो गायत्री ॥ हंसवत्या गामदेवः सूर्यो जगती ॥ उदुत्येत्यस्य प्रस्कण्वः सूर्यो गायत्री ॥ उदुत्यमिति वतस्रो तुष्टुपृष्ट ॥ अत्र
विवदाया हि वरेदिति ॥ शुद्धस्य टिकवर्णो सितकुसुमवसनविलेपनालंकारां दक्षिणेनोर्ध्वनाक्षमालामितरेण पद्मं वा मेनोर्ध्वेन च क्रमित
रेण गहं धारयंती आदित्यमंडले गस्तु बाहूनां वल्लोर्मूर्ति सा वित्री मावाह्यतथैव ध्यायेत् ॥ उत मे शिखरे देवीति गायत्री मुदा सयेदिति मनु
दक्षव्यासकाठकशौनकनारदनारायणशायनवल्क्यबोधायनकात्यायनप्रभृतिभिर्न्येति संध्योपासनविधिः ॥ होमविधिमाह ॥
उर्ध्वप्राग्वोदयादयमिमं तमथवा प्रातरासायमुक्तं सूर्यस्याग्नेहोमः शिरविनिपरिसंमुद्यादिरभ्युक्ष्यदीप्ते ॥ श्रीहोमो वायवानां शतमण्ड

मित्रो

सतिलाज्योदनाद्याहुतिः स्यात्तुष्टीतत्र द्वितीयास्वयमिह तनुजः पश्यपि स्यात्कुमारी ॥ ९ ॥ अस्यार्थः ॥ अथ संध्यानंतरं सूर्योदयादूर्ध्वं प्रा-
ग्वा होमः कुर्यात् ॥ उदिते सूर्यस्ये स्वामात्रे प्रातर्होमः ॥ अनुदिते अस्तमया धृषिते वा ॥ अनुदिते नाम रात्रेः षोडशांशः ॥ नक्षत्रास्तमयादूर्ध्वं
अर्कोत्थात्प्रागस्तमया धृषितं तस्मिन् प्रातर्होमः ॥ सच संगवातः सायं होमस्तत्र दोषांतः ॥ अनुकल्पमाह ॥ अथवा प्रातरुत्तं कर्म आसायं सा-
यमुत्तमा प्रातरभिमतमिति ॥ तत्रैवं प्रयोगः ॥ पूर्वमग्निं प्राउष्ट्वयपरि समुत्थानं तं समुत्थय शिखिनिहीते सति आर्द्रपक्वसमतर्जन्यं गु-
ह्ये प्रादेशमात्रं समिधं वा ॥ उल्लाहीहीणं यवानां वा शतमाहुतिमग्नये स्वाहेति सायं सूर्यो यस्वाहेति प्रात उभयत्रापि प्रजापतये स्वाहेति तूष्ण्या-
त्त्रयं स्विष्टकृते स्वाहेति वा ॥ द्वितीया माहुतिं जुहुयात् ॥ मुख्य इत्याभावे अणुसतिलाज्योदना नामन्यतमं ॥ पयो दधियवा गृनांस सोम-
तंदुलानां परिग्रहार्थमादिशब्दः ॥ मांसं वन्यमित्याभ्वलायनं ॥ तत्र स्वयं मुखो धिकारी ततः पर्युक्षणावजंतस्य स्त्री तथा पुत्रः कुमारी अंतैवासी-
वा ॥ पुरुषः स्त्री कुभ्रातृ भागिनेयाश्चेति वक्तुं मपिशब्दः ॥ दंपत्यो दन्यतरा संनिधाने हि प्रागुक्तानां अधिकारः ॥ धान्ये त्वद्वितीनां चतुःश्षि प्रस्थ

र्था

तः सूर्ये ओतिसायं अग्निश्चेति कुंजलं पात्रा आचम्य वेदमात्रगायत्र्या सूर्योर्ध्वं कुंजलं अंजलिना त्रिः क्षेपेत् ॥ आयाहि वरदे देवीत्यंतं
तरंगायत्री प्रातः पश्चरागवर्णं पीतमाल्यां वरा लंकारं दक्षिणे नोर्ध्वं नाक्षमाला मितरेण कमंडलुं वामे नोर्ध्वं नक्षत्रा मुष्टि मितरेण सुवंधा-
रयंती हंसास्तुं ब्रह्ममूर्तिं सूर्यमंडले ॥ सायंतु नीलवर्णं वृषवस्त्रादिप्रापितां त्रिनेत्रा मिदुरवंडजटाजूटां दक्षिणे नोर्ध्वं नाक्षमालां वा-
मं नोर्ध्वं नक्षत्रं धारयंती वृषास्तुं इमूर्तिं सरस्वतीं आवाह्य संध्यादये पितृवैव ध्यायेत् ॥ संध्या नाम सूर्यं नक्षत्रं सूर्यो होरा त्रिसंधिः ॥
तत्र पूर्वसंध्यायामासूर्योदयात्प्राणायामत्रयं पूर्ववैतिष्ठिः पश्चिमसंध्यायां त्वानक्षत्रोदयादूर्ध्वं ध्यायन्नेर्गायत्री जपः कार्यः नक्षत्रपवित्र-
करणप्रोदतृशिरः प्रलपद्भिः ॥ जपसंख्यामाह ॥ अष्टवृत्तः शतवृत्तः सहस्रवृत्त इति प्रतिसंख्यं सखा ॥ आदिवा द्वादशापे वदश-
विंशतिं चतुर्विंशतिं पंचविंशत्यष्टाविंशतिं सखा इत्यादिपुक्षाः संगृहीताः ॥ तत्र संध्यात्रये हस्ते नैव जपादिति ॥ अन्यत्राक्षसंज्ञैकु-
शायधिपद्मरुद्राक्षादिनिमित्तैः ॥ एवं जप्त्वा प्रातर्मित्रस्येष्ट्यादिमंत्रैः सायं विमित्रैर्वरुणेत्यादिमंत्रैः वरुणमुपस्थाप्य

विश्वादर्शः

आचमन

त

वामपादे चतुर्थी दक्षिणे पंचमी वामजंघायां षष्ठी दक्षिणे सप्तमी वामकट्यां अष्टमी दक्षिणे नवमी नाभ्यां दशमी हृदये एकादशी कंठे द्वादशी वामबाहौ त्रयोदशी दक्षिणे आस्ये चतुर्दशी अक्षणे पंचदशी मूर्ध्नि षोडशी विन्यस्यात्मनि वैदेवि विन्यस्य स्वार्चं पूर्वकं देवतामभ्यर्च्य क्रमेण षोडशभिः क्रमिषोडशोपचारैः क्रमेण बाहू नासन पाया ध्यात्वा स्नानं मनः कर्त्रयज्ञोपवीतगंधपुष्पधूपदीपनेत्रे ध्यायामनस्तुतिनमस्कारांजलिप्रदक्षिणे दासने ताभिः षोडशभिः कुतीर्ह्वा शेषं निवेद्य पुनः पुष्पाणि दत्त्वा षोडशांजलिं देवं प्रदक्षिणां च विस्मर्येत ॥ तस्य च स्तुत्यनारायणकृषिः ॥ पुरुषो देवतानुष्टुप् ॥ त्रिष्टुप् ॥ अत्रिहंगंधाः कुंकुमकर्पूरमृगमदजातीफलगरुडीरयम्रकालेयश्रीखंडः पुष्पाणि तु पुत्रागनागकेसरस्वर्णकेतकीवालकवकुलसूथिकापारिषडकपाटलातिलकजलजानिः स्वर्णदानतुल्यानिततस्तस्त्रिसहस्रगुणितं फलान्युत्तरोत्तराणि शमीपुष्पविल्वपत्रवकुलतगररक्तकपाकीरपुष्पाणि ततो धिकं श्वेतकरवीरपुष्पततः सहस्रगुणितं पलाशपुष्पततः सहस्रगुणितं उत्तरोत्तरं कुसुमकमालतीकुंदशपेते पत्राणि ॥ त

राम

कुशपुष्पवनमालाचंपकाशोकसेमंतीपुष्पाणि

स

मालास्त्वेन तफलाः ॥ अपामार्गकभृंगारकधरदशमीहवीकुरादमनकतुलसीपत्रविल्वपत्रोदितफलानुसारेण यथोत्तरमधिकफलं ॥ विहितपुष्पाभावे तत्र पल्लवं वा ॥ तत्र सर्वपर्युषितं स हि इमं प्रोक्षितं लाज्यं ॥ महादेवे त्र्यधिकं अर्कधतुरं ॥ धूपस्तार्कं राज्यं महिषाक्षं ॥ देवदारुसिंहकागरुजातीफलश्रीवासगुग्गुलुश्चेति ॥ दीपस्तु घृते नैतैलेन वा ॥ तत्रापूपशाल्योदनपायससंयावैशं करं निवेदयेत् ॥ इति मनुमरीविलोगाक्षिप्रवेतो योगयाशवल्लभ नारदादिनिर्गात देवतार्चनविधिः ॥ अथ दत्तान्याहा ॥ यस्मिन् विधातपश्चदयमपि नियतं तत्र पात्रे प्रदद्यात् नो भूवाससुवर्णं त्रिदिवसुखल्ले अस्मलोकापविद्या ॥ घृत्रोपा नृहं यजियतममुदपात्राक्षिते दिक्षु ये भीतानां सर्वतौ पिप्रतिदिनमभयं सर्वकामाय दद्यात् ॥ १२ ॥ अस्यार्थः ॥ यस्मिन् विधे कुटुंबे नि सत्कुलाने विधासु कर्ता ध्ययनसंपत्तिस्तपश्च स्वधर्मदत्तिः तत्तद्वयं अपिशृणु मर्दमादितत्र पात्रे च न पूर्वकं

विश्वादेश
९

नियतं प्रत्यहं गमयामां धेनुं वा भूमिं दिजकुलं तिक्षमां ॥ दशहस्तेन दंडेन त्रिंशदंशानि वर्तनं ॥ दशानान्येव गोचर्म देयं
पापनिवर्तये ॥ गोचर्ममात्रं वा ॥ वस्त्रं यथा विभूति ॥ सुवर्णनिमित्ते तु विशेषतो दद्यात् ॥ त्रिदिवसुखं वृत्ते आमुष्मि कसु
स्वार्थविद्यां वेदशास्त्रं तुस्तु कं वा प्रमल्लोकार्थं दद्यात् ॥ तथा क्षिपत्रादिदुर्गतितरणार्थं च त्रैपानं हृत् ॥ उदकपात्रं कलशकर
पात्रादि दद्यात् ॥ तथा कीर्तिश्री च क्षुद्रप्रज्ञायोग्या क्षयसुखसौभाग्यतृप्तिहर्षणार्थं यथाक्रमं गंधपुष्पधूपदीपस्त्रपतितो
षध्यन्त्रैपानजलफलानि दद्यादिति वृत्तुमादिशब्दः ॥ किं वृत्तं ॥ तत्राय यस्मिन् तमं शाकूमूलनां वृत्तं तैलसर्पिः प्रतिश्रय
धान्यधनशय्यापराभ्यां गादिनसर्वतदिभूत्येव हे भव्याय तथा भीतानामभयप्रदं सर्वतः सर्वकामार्थं दद्यात् ॥ तत्र गृह
दानमंत्रः ॥ इदं गृहं गृहाण त्वं सर्वं ॥ परस्मै संयुतं ॥ तत्र विप्रप्रदानेन ममास्तु विमलं फलं ॥ १ ॥ गोदानमंत्रः ॥ गवामंगे
षु तिष्ठंति धुवनानि वतु देवा ॥ यस्मात्तस्माद्विवेकेन स्यादिह लोके वरत्रयः ॥ २ ॥ कपिले सर्वदेवानां पूजनीयासि रोहिणी ॥

न
राम
९

तिलैस्त्वर्धादस्येत्तदर्थोद्भवतीति मनुदक्षव्यासविष्णुगोभिलकात्यायनादिति गदित होमविधिः ॥ देवतार्चनविधिमाह ॥ गा
यत्र्यार्चोपचारे दशभिरथ समं षड्भिरष्टसुराणां तस्मिन्नेवोपि मंत्रैः प्रणवसहस्रतैर्नामभिर्वानमोतैः ॥ शोभोर्वासा क्रमात्स्यात्
दिशि विनिजले ध्यानहोमप्रसूनेः स्तूतेर्वाक्ये गेहे शुचिनिपुस्तपस्तेन विष्टोः प्रशस्ता ॥ १० ॥ अस्यार्थः ॥ अथ होमानंतरं पूर्व
स्ते अत्र विष्णुर्वाशानामन्यतमस्य कस्य च न उपचारेः षड्भिः समं दशभिरर्वाभिर्मता गायत्र्यै वषोडशोपचारे देवतार्चनं कार्यं
मित्यर्थः ॥ विष्टरपाद्यार्थं स्नानाचमनवस्त्रमधुपर्कोपवीतगंधपुष्पधूपदीपनैवेद्याचमनस्तुतिनमस्कारादिषोडशोपचाराः ॥
पक्षांतरमाह ॥ तस्मिन्नेवोपि मंत्रैर्वाक्यैश्च वरोडादिभिः ॥ नामभिर्वानमोतैः प्रणवसहस्रतैरित्यनुषंगः ॥ ॐ ब्रह्मणे नम इत्येवंपू
जाः ॥ शुचिनिगृह्ये गारे न यते वा परि तोयथा लाभोपपन्नेः पुष्टेः पूर्णोद्भवाकार्यः ॥ यदा शोभोर्वा विष्टोर्वा सा पूजा हृदि ध्याने
न च होमेन जले पुष्टेः अर्कसोऽस्तूतैः कार्या विष्टोस्तु पुरतपस्तेनार्चोतीव प्रशस्ततमा तत्र प्रथमा मन्त्रं वा मे करेद्वितीयां दक्षिणे तृतीयां

विश्वादेशे यतो तथा गुडघृतजलं तिलक्षीरदधिमधुशर्करैश्च सुवर्णैर्दशवेनवः॥ तत्र सर्वा इक्षपादाः॥ स्तूपस्त्रुः फलदंताः इडनीलनासगाः विडुमधुयुगाः॥
 सितवस्त्राया मल्लं हताः॥ कांस्यदोहनाः सुवर्णसुदक्षिणाः॥ स्वर्गाद्यभिलषितसकलफलार्थं अहृतवस्त्रयुगान्वितत्रात्रियब्राह्मणाय विशि
 १० मृताष्टदेशे विशिष्टकालेषु छेदोदधातुः॥ यालक्ष्मीः सर्वैवानां यावदेवेव्यवस्थिता॥ धेनुरूपा सा देवी मम पापं व्यपोहतु॥ देहस्थयाऽ
 चरुशर्पाशं करस्य तथा प्रिया॥ धेनुरूपा सा॥ विष्णोर्वक्षसि पालक्ष्मीः स्वाहा याचू विभा वसो॥ स्वं शर्वेश क्रूरशक्तिर्यो धेनुरूपा स्तु मे श्री
 ये॥ चतुर्मुखस्य पालक्ष्मीर्यालक्ष्मीर्धनदस्य च॥ लक्ष्मीर्यालोकपालानां सा धेनुर्वरदास्तु मे॥ स्वाहा याचितुं मुख्यानां स्वाहा यज्ञसुजां
 लथा॥ सर्वपापहरे धेनो तस्माद्भूतिं प्रयच्छ मे॥ प्रत्यक्षेणेव पश्यति लोकपाला इमां यत्नः॥ स्वर्गते कीर्तेयिष्यंति मयि दानं च सत्कृतं॥ इत्यभि
 मंत्र्य साधारणं॥ असाधारणं तु गुडधेनुं तु कुशास्तीर्णं शुचिदेशे कार्णिकुल्याजिनोपरि गुडस्य पलसहस्रे श्रुतिभिः॥ अथामेक
 नवा ~~सुवर्ण~~ सुवर्णमुदक्यादौ परिकल्प्य तिलप्रस्थान्वितं सुवर्णशृंगीमौक्तिकलां मूलापंचरत्नालंकृतं चक्षुर्दक्षुस्त्रितदधि
 प्रादुमु

राम
 १०

सुवर्ण

मधुघृतदुग्धपूर्णैश्च यतां मकांस्यपात्रैश्च यालंकृतं मुतानां गिरौ देवतां स्वचतुर्थोराकल्पितैरुपवस्त्रां सकलपापक्षयार्थं दधातु॥ त
 था घृतधेनुं गव्यघृतपूर्णकुंभकल्पितां गुडक्षीरमुखं शर्कराजिह्वां ~~कुंभ~~ कुंभकल्पितां सुवर्णशृंगीं सितसर्वपरोमां सप्तधान्यपात्रां फ
 लस्तनीहिरण्यगर्भां क्षौमपुष्पां पुष्पदामभूषितां गव्यघृतपूर्णकलशकल्पितैर्वस्त्रवस्त्रां यालक्ष्मीरित्याद्यनंतरं॥ आज्यं तेजः समुदि
 ष्टमाज्यं पापहरं परं॥ आज्यं सुराणामाहारः सर्वमाज्ये प्रतिष्ठितं॥ स्वैवैवाज्यमयो देवी कल्पिता सिमया किल॥ सर्वपापानोदाय सुरवायुभ
 वभावितं॥ दक्षिणा सहिता धेनुं कल्पिता माज्यमयं सुभां॥ एतां मन्त्रोपकारार्थं गृह्णीष्वं दिजो तमा॥ त्रियतां मम देवेशो घृताभिः पुरुषोऽ
 त्तं ते म॥ इत्येका विष्णुदेवतां स्वर्गार्थं दधातु॥ जलधेनुं कुशोपरि जलपूर्णपंचरत्नकुंभनिर्मितां घृतमधुमिश्रदधिपात्रैश्च सितमुखी गंधद्राणां मौक्तिकाक्षीं च
 धेनुं चतुर्थोराकल्पितां सुवर्णशृंगीं भरणां सितकंठलां हवीं पल्लवशोभितां सितयशोपवीतशिरां सितवामरं रोमां क्षौमपुष्पां नवनीतस्तनीं चतुर्दिक्षु स्थितं च नव
 खयुगं रोप्य तिलपात्रचतुष्टयं आरण्यगाम्य धान्यसितवस्त्रयुगां हस्तुमां सीमुखीं शीरवालकामलकण्ठं चोपानयुतां वासीयुतां घृतशर्क

विश्वादर्शः शानिर्मितैव रूपवत्सुतोयालक्ष्मीरिधत्याधनंतरं ॥ शेषपर्यंकशायनः श्रीमान् शास्त्रविभूषणः ॥ जलशायी जगद्योनिः प्रियतां
 ११ ममकेशवः ॥ इत्यभिर्मन्त्र्यकेशवप्रातयेदधात् ॥ तिलधेनुं वस्त्रयुगाद्यादिमैतल्लुब्धाजिनेपरिदशरक्तिकमानतिलपलशतेनषष्टयः
 धिकेनकल्पितांचतुर्थीशवत्सांगुडास्यां शर्कराजिह्वांमौक्तिकेक्षणंअश्वपणीकणीस्वर्णशृंगाभरणंरसुत्रकं वलातांमृष्टांसि
 तस्तु शिरांसित ॥ चामररोमांसुवर्णनाभिनवनीतस्तनीपुष्पदामपुष्पांचंदनगरुदिग्धांगीयंचवर्णलंलतांविष्णुदेवतांया
 लक्ष्मींश्यायुका ॥ गावोमैमाधितिष्ठतुहेमशृंग्यःपयोधुवः ॥ सुरभ्यःसौरभेयाश्चसरितःसागरंयथा ॥ गावःपर्यंतुमांनित्यंगा
 श्वपश्याम्यहंसदा ॥ गावोस्माकंव्यंतासांयतो गावस्ततोवयमित्यभिर्मन्त्र्यदशाधिकदशवर्षकोटीविष्णुलोकवासकामोदधात् ॥
 केशवःप्रायतां ॥ अन्नंमेजायतांसद्यःपानंसतरसास्तथा ॥ कामास्तनुपगादेयातिलधेनुर्दिजापितेतिपठेत् ॥ प्रतिगृह्णीयात् ॥ राम
 गृह्यामिदेविभक्त्यात्वाकुटुंबार्थंविशेषतः ॥ कुरुष्वकामान्येस्माकं तिलधेनो नमोस्तुते इतिमंत्रं पठेत् ॥ तथाक्षीरधनुंकुंभे ११

तीर्थदेवमयीयस्मात्तस्माच्छांतिप्रयच्छमे ॥ ३ ॥ इतिकपिलादानं ॥ सर्वभूताभ्याभूमिर्वराहेणसमुद्भूता ॥ अनंतसरयफलदाममशांतिं
 प्रयच्छतु ॥ ४ ॥ इतिभूमिदानं ॥ मत्स्योक्तमंत्रारक्त ॥ यस्माद्भूमिप्रदानस्यकलानाहंतिषोडशं ॥ दानान्यन्यानिमेशानिभूमिदानास्त्रिहेतिवा ॥
 धान्यदानं ॥ अष्टमुष्टिभवेत्किंचिद्विदधेनुपुष्कलं ॥ पुष्कलानितुचत्वारिंशरावःपरिकीर्तितः ॥ अष्टतुरादकोषवेदोणइत्येतन्मानलक्षणं ॥
 धन्यं करोषि दातारं इहलोकेपरत्रच ॥ यस्मात्तस्माद्धिवंमेस्यामतःशान्तिप्रयच्छमे ॥ ५ ॥ शरणं सर्वभूतानां लोकलज्जातिवारणं ॥ सुवेषधारि
 तंतस्माद्वासःशान्तिप्रयच्छमे ॥ ६ ॥ इतिवस्त्रदानं ॥ यस्मात्तुष्टिबीसर्वधेनोवेष्टवसन्निभे ॥ सर्वपापहरानित्यमतःशान्तिप्रयच्छमे ॥ ७ ॥ इ
 तिरुधेनुदानं ॥ हिरण्यगर्भगर्भस्थंहेमवाजंविभावसो ॥ अनंतपुण्यफलदंमतःशान्तिप्रयच्छमे ॥ ८ ॥ इतिसुवर्णदानं ॥ तस्मिन्मालंतु
 योगश्चरोक्तं ॥ जालसूर्यमरीचिस्थंरसरूपजःस्मृतं ॥ तेषोलिखातुतास्त्रिस्त्रोराजसर्वपुत्रयुते ॥ गौरस्तुतेत्रयःषट्तेयवामध्यस्तुतेत्रयः ॥
 दालःपंचतेमावास्तेसुवर्णस्तषोडश ॥ पलसुवर्णश्चत्वारःपंचवाक्कीर्तितः ॥ सुवर्णस्यमाषाधरणंषोडशवते ॥ शतमानंतुदशभि
 र्धरलोपलमेवव ॥ निष्कःसुवर्णश्चत्वारःकार्षिकस्तान्निकःपण इति ॥ सुवर्णरक्तिकइत्यर्थः ॥ स्वार्थंविशान्तिमाभागोयथाशान्तिविधी

विष्णुदर्शः

१२

कतां

ललांगूलं रसदीरनासापुटं मधुयेनीयथालाभोपपन्नसप्तधान्यां सर्वतः फलान्वितां यालक्ष्मीरित्याद्युक्ता
वर्णैर्वेस्मासर्वलवणैः सर्वदेवताः ॥ सर्वदेवमये धेनो लवणारख्येन मोक्तते ॥ इति संपूज्य पूर्वरीत्या दद्यात् ॥ च
तधेनुवन्नचनीतधेनुर्दद्यात् ॥ तथा प्रत्यक्षा धेनुं सघंटाभरणं शुभं वस्त्रद्वयान्वितं वा पूर्ववत्स्वर्णशृंगादियु
क्तां सुवस्त्रां रुद्रदेवतां स्वर्गादि सकलसुखार्थं दद्यात् ॥ सर्वदेवमयी दोग्ध्रा सर्वलोकमूयिताया ॥ सर्वलोकनिमित्ताय
सर्वलोकभयाय चेति ॥ एवं प्रसूयमाना उभयतो मुखौ सुवस्त्रां ये मनुष्या यतिस्वर्गार्थं पृथिवीदानफलार्थं दद्यात् ॥
महिषीप्रथमप्रसूता सुवर्णशृंगाभरणालां सघंटां दद्यात् ॥ पिण्याकपिडयुतां रक्तवस्त्रां संश्ल्या ॥ इडादिलोकपालानो
यागजमहिषीशुभा ॥ महिषीदानमाहात्म्या सा स्मृते सर्वकामदा ॥ धर्मराजस्य साहाय्ये यस्याः पुत्रः प्रतिष्ठितः ॥ महिषी
सुरस्य जननी या सा स्मृते वरदाममा ॥ इयममृता प्रशमनं सर्वसुखार्थं स सुवर्णदक्षिणां प्रदक्षिणां कृत्य पुच्छं देशं दद्यात्
विष्णवे

राम

१२

त ॥ कालपुरुषं तिलमयं यवनिर्मितं पादांगुलिं स्तब्धं सुवर्णनेत्रं जपाकुंडलं रक्तवस्त्रद्वयान्वितं खड्गोद्यतकरं शंखमाला
विभूषितं कटिवधासिपुत्रिकं घृतमांसपिंडं दद्यात् ॥ १० ॥ कालपुरुषाय नम इति मंत्रेण गंधपुष्पादिभिः संपूज्य ॥ कालं कालय
सेयस्या कालः स्य ते न चोच्यते ॥ अथ विष्णुशिवादीनां लभसाध्यां सिद्धिप्रत ॥ प्रजितस्त्वमया सत्तया प्रार्थितश्च यथासुखं ॥ यदो
चते तव विभो तू कुर्वन्मोक्तते ॥ इत्युक्त्वा पश्चात् प्रशमनार्थं आगामिक सकलदुरितोपशान्त्यर्थं स सुवर्णदक्षिणां देवा तत्प्रतिगृ
हीतुं मुखं न पश्येत् ॥ एवं ह्यजिनप्रतिवेशाढ्यां पोलेमास्यां अन्यस्यां वा अमावास्यां वा संक्रांत्यां होलुष्टु मगाजिनं स सुवर्ण
गं मौक्तिकलांगूलं संप्रसारितं कंबलेः प्रक्षालयेत् ॥ दुपि सुवर्णनाभं सत्याग्रह तव स्त्राभ्यां प्रक्षाल्य सर्वलोकगंधादिभिरलं सत्यप्र
तिदिशं च स्वारितेजसपात्राणि क्षीरदधि मधु सर्पिः पूर्या पूर्या त्रिधाया हिना ग्रये वस्त्रयुग्मां लं कृतान्यान्यस्य श्रोत्रियाय सकल
पृथिवीदानफलकामः स सुवर्णदक्षिणां दद्यादिति महादानप्रयोगः ॥ तथा ग्रिष्टिकां हिमं तादृशिदिशं तां सुयथा सुखं दिज्यात्

सोप्यखुरं

जी

विष्वादेशो

१३

नृ

दिसर्वसुरार्थविष्णुदेवतांषिसहस्रवर्षप्रत्यलोकवासार्थपुनरेहिकसंपत्तियुक्तं चतुर्विधं प्राप्तिार्थं अक्षय्यप्राप्तिार्थं दद्यात् ॥
तथाप्रपञ्चित्रोदिवतुरोमासान्त्रीरुदावेकं वात्रिंशकोटिवर्षेऽलोकवासार्थं पूर्वोक्तेहिकफलार्थं कुलितान्वायोध्येतभ्यश्चरतिवे
दशास्त्रपुराणादिसरस्वतीप्रवृत्तिकोस्वर्गार्थं पुनरिहापिसकलविद्याप्राप्त्यर्थं दद्यात् ॥ तथागुडलवणशर्करादिकं वात्मनुत्पत्तौ
आग्यावेधव्यापुत्रपौत्रादिकसंपत्त्यर्थं गौरीलोकं प्राप्य वत्स्रदयालुं हताया वीर्यायान्येभ्यश्च नानागोत्रेभ्यो दद्यात् ॥ इयं विविधा
पात्री भूतविशेषविधिः ॥ विधुदानमभिधायाभिवादानविधिमाह ॥ सर्वनाम्नाभिवाद्योपितुर्वदिरुभवेत्तानदः ॥ त्रियोपिचक्षु
ज्यायान्कनीयानपि भवति स चेन्मातुलोवापितुः ॥ जुह्वेत्तुं धोपि वज्रः कुशसलिलसमित्युच्यपाणिः स्वयं वा शुद्धो धावन्मुदक्य
पतितशठसतघ्नान्प्रणम्योपवासः ॥ १२ ॥ अस्यार्थः ॥ इह हरेत धाभिवाद्येषु पूर्वनाम्ना सोऽशोते मातापितरौ अभिवाद्योतदत्तु
न प्रदोपिज्ञानं चात्र लोकिर्न वैदिकमाध्यात्मिकं वा ॥ तथात्रिवर्षाधिकः त्रियोपिमातुलोपिवापितुश्च फनीयानपितथा

अक्षय्यप्राप्ति

राम

१३

कलकं व

क

स्वदशरक्तिकमाषमानक्षीरपलसहस्रेऽथतुर्भिर्दाभ्यामेकेन वा निर्मिता गुडास्यां गंधघ्राणं भिक्षुके क्षणांशुक्तिकर्णो
स्वर्णशृंगाभरणं सितकंठं ताम्रपृष्ठांसितवस्त्रशिरांसितवामररोमांक्षोमपुच्छं नवनीतस्तनीं स्तनैश्चतुर्थोऽङ्गुलस्थिते वरु
पवत्सो वेष्टं वीयालक्ष्मीरित्याद्यस्वर्गार्थं सकलदुरितोपशान्तये वा दद्यात् ॥ तथामधुधेनुं कुंभस्थं पलसहस्रेऽथतुर्भिर्दाभ्यां
मेकेन वा कल्पितां क्षीरधेनुं प्रकाशं ॥ तथा शर्कराधेनुं कुशस्तार्थं शुचिदेशे लज्जानोपरि गुंजा माषमानपलसहस्रे
ऽथतुर्भिर्दाभ्यामेकेन कल्पितां क्षीरधेनुं यालक्ष्मीरित्याद्यस्वर्गार्थं दद्यात् ॥ तथा दीधेनुं पूर्वोक्तप्रमाणे कुंभस्थं द
धिकल्पितां क्षीरधेनुं कुरीत्यादि दद्यात् ॥ तथा दधुरसधेनुं कुंभस्थं पूर्वोक्तप्रमाणे दधुरसकल्पितां पूर्वोक्तनीत्यादि दद्यात् ॥ या
लक्ष्मीरित्याद्यस्वर्गार्थं सकलसुरार्थं दद्यात् ॥ तथा लवणधेनुं दधुरसवस्त्रादिना विवर्णपरिलवणाढक कल्पितां य
वाननां शर्कराजिह्वापत्रोर्णकं वलांगंधघ्राणं सक्तुपिंडद्वयकपोलाचंदनशृंगीतिलगोधूमपाशं गुडपिंडद्वयगंडां कं व

विष्वादेश०

१४

यमज

देवं मृदो विप्रवन्स्यतीति स्पर्शं नैव श्वस्य मंदवासेरे॥ क्षत्रं विशं वानत्वा दश विप्रानष्टे वानत्वा शुध्येत॥ श्रद्धं नत्वा तु स
वेलं स्नात्वा शतं विप्रानेकं महांतं वानत्वा हरिं हरं वाप्यशुध्येदिति मनुष्यहृत्पतिशातातपायकृतो भिवादानविधिः॥ ततः कुरु
योदियाद्वा तिर्यगे ध्वंशुपुंड्रं सुरभिकुसुममंगलान्यष्टपश्येद्भो विप्राभ्यं बुद्धे मध्ममणि घृतनृपा नृशुक्लवस्त्रोत्तरीयः॥ वेदो
भ्यासं विदध्यात् श्रवणकनकभूषणं वधां होषित्वैराजांते वासियाज्या द्विपदिस्वतु धनं पोष्य रक्षार्थं मिचेत्॥ १३॥ अस्यार्थः॥
श्रीरवंशदिवाते मे ध्वंतिर्यवापुंड्रं ललाटे शिरसि जातिमल्लिकादि सुरभिकुसुमं श्रवणे कनककुण्डले विप्रशुक्लपरिधानवस्त्रो
त्तरीयः सन्न अष्टमंगलानि गवादिनृपांता निप्रत्यहं पश्येत्॥ तथान्या निशु कसारिकापारावतघागरं गिमणिं हस्तमाजो
रहीभिर्गृहे नित्यं धारयेत्॥ तथा वेदस्य स्वीकाराद्येति विचारजपदानैः पंचधाभ्यासः कार्यः॥ तत्र शिष्यसिगुह्यं धुस्वशा
रवीश्वेधिये नृते च ह मन् ध्यायः॥ राहु ग्रस्तास्तं मयोपाकमेति सर्गे धीपि॥ संध्यागर्जितं निर्घातं भक्तं पोत्कापाते युक्तं॥

राम०

१४

चा

गमत्तौ दिध होरात्रं॥ तथा प्रतिपत्यं च दश्येत्मी चतुर्दश्येत्संधि सोपपदतिथिषु च हरिशयनेषु च॥ तथा वेदं समा
प्यजारेण्य कमधीत्यश्राधकं प्रतिगृह्य भुक्त्वा होरात्रं॥ गजे वा व्यष्टि वांतरिते दं॥ अजेशो श्वपाके च षणमासा तथा
पशुमंडूकनकुलश्चाहिमाजोरका कर्मषके ध्वं होरात्रं॥ वाते एतिर्गंधे न हारे धावने सामवीणाते निस्वने शिष्टे च गृह
मागते तत्कालमन ध्यायः॥ एतत्तु क्तं भवति स्वाध्यायदिने ध्वं सर्वपापक्षयकृत् चेदाभ्यासः तथापि यदि कुटुंबरक्षमा
त्रार्थं राजांते वासियाज्या ध्वं धो धनमिच्छेन्नधिकं उक्तं च योगेश्वरेण॥ कुलं कुलं कुंभीधान्यो वा च आहिक्रा श्वस्तनो
पिवा॥ जीवे इति शिलोच्च न ध्यायत्तेषां परः पर इति॥ तथा बुधुक्षितस्त्राहं स्त्रिधा ध्यायन्म प्राप्नुयैरेति प्रकीर्णं धर्मविधिः॥
माध्याह्निकं नानाविधिमुपमाह॥ माध्याह्नाहृत्यतीराह सिकतमुदं तत्र नाभूरधो ध्वं स्त्रिषो नृज्या न राक्षो
इदं नमय वपुर्गंधं च देव्या॥ संमाजोपेहि चैते स्त्रितरदपि समुद्रेति स्त्राधमर्षे पश्चादग्यादि देवान् कृषिपितृ

प्रा

विष्वादर्शो
१५

यय

सहितांस्तर्पयेद्रमयशात् ॥ १४ ॥ अर्थः ॥ पूर्वोक्तसरितादित्येव अन्यतरस्य नारासहसिकतां सिकतामिश्रि-
तां उक्तलक्षणां गृहमाहृत्य शुक्लोद्देशे वस्त्राय स्वात्मानं च मयैव सतस्मान् संवृत्तस्तत्रार्धेन नाभेरधोभाग-
विष्वासलुदुमृज्जगायत्रीगंधहारया मितरार्धे नमस्कृत्य सर्वांगं संलिप्य पुनः प्रक्षाल्यापो हिष्टे तिसृक्तेन रत्ने न्विं उमि-
तित्वेन तस्मिन् दीप्तमुद्रयेष्टेति वस्तुताभ्यां सम्यक् समर्पणं न कर्तव्यं चेति सूक्तेनाघमर्पणं च तत्परादिवाच्यं कृतप्रसादि-
जलतपलः किं न वासाभ्येज्जलस्य पूजो पूर्वाती देवतीयेनाग्निविष्वादिदेवान् निषीतां प्राजापत्येन शतविं माध्यमाद्युषीन्
प्राचीनादीनां पितृतीर्थेन सुमेतुजे मिन्यादि पितृतर्पयेदिति बह्वानां सागस्नानविधिः ॥ अन्येषां तु करविभागपूणे मृत्तिक-
याशिरः प्रक्षाल्य नाभेरुर्ध्वं द्वाभ्यां मधस्तिष्ठति ॥ पृथक् पादौ पंचभिः शतः करिणो यस्मादशभिर्जघे प्रक्षाल्य स एव वागाय

राम
१५

ग
अ
न
घ

कृत्वा गुरुः श्वशुरश्च ॥ आयुष्मान् नवसोम्येति सर्वैः स्तोत्रं प्रत्यभिवादनं कार्यं ॥ तत्राग्नेतेयधिकारः ॥ पूर्वोक्षरेस्तु बाह्याः ॥ अग्नि-
वादनानभिवास्तु भूदेवनाभिवाद्याः ॥ किंतु तान् प्रत्यहमिति वाच्यं ॥ विप्रस्य संगमे कुशलं क्षयिष्यतामयं भूदस्यारोग्यं पृच्छेत् ॥
दीक्षितं तु भो भव पूर्वकं मभिषाषेत् नलत्रामयाद्य ॥ यो न्वि संवंधि परस्त्रीणां तु सोम गो भवति भगिनीति वाच्यं ॥ मातुल-
नी श्वशुरगुरुपत्नी ज्येष्ठस्वस्रमातृभगिनी मातृवन्मान्याः ॥ दशाष्टपौरसंख्यं पंचाष्टं वारणं स्यात् ॥ शतवर्षं नृपस्यापि ॥
दशवर्षं विप्रपितृवंधाः ॥ द्रुघोपि जुहूतुहोमं कुर्वन् कुशसलिलसमित्युष्या पाणिर्धावन् नृशुद्धश्च नाभिवाद्यः ॥ तथा
गणरक्षा भैक्षान्नपक्षश्च ॥ स्वयंवतया चैनाभिवादने धिकारी ॥ तथा दद्यात् स्तिकागर्भं भतेऽग्निं त्वापति त रा ठक्
तैस्त्रिंशत्पाखंडिनास्ति कृष्णमत्तान् ॥ मूर्त्तैस्सर्गस्तं भुंजान्मावमना हवमंतं जंभमाणं दंतधावनं ॥ मभ्यं केशिरसं स्नानं
नाभिवाद्योपवासः कार्यः ॥ देवप्रतिमां त्रिदंडं न वीक्ष्य न लोपवासः कार्यः ॥ अतएवाह याज्ञवल्क्यः ॥ कुयोऽयदक्षिणं

अकृद

एकदंडिनं

स्वानुसारेण कुर्यादितिसांगस्नानविधिः। स्नानप्रसंगात्तदिराचमनेन्यन्निमित्तं तर्पणप्रसंगादपरमपि तद्वदुक्तं नित्यं यथाह।
 स्नात्वा पीत्वा च भुक्त्वा च मनमसि हितं दिक्षु ते क्षालितां प्रोश्वासे सुते पिसंध्यास्यपि पटपरिधाने पिरथ्याग मेपि। दर्श आधा दिवर्ज
 स्मृतम सित तिले सतपेजं विवित्राक्षैरादिस्त्री चैते लंखितरविरहितं नैव नंदादिषु स्यात्॥१५॥ अस्यार्थः॥ आध्याधोक्षालितां प्रोश्वा
 ये मे हित्यर्थः। अवशिष्टं निमित्तं सप्तकं तु स्पष्टं॥ तथा होमदानप्रतिग्रहहविर्भक्षणे यधाननिले सोमस्य शर्मशानगमनादि निमि
 त्तं तु सोमकथो धायुनोक्तं॥ दर्शगयापरपक्षिकं आधेकं तिलतर्पणं च न जीवति तर्कः कुर्यान्नंदादिषु तु सर्वेषां क्षौरस्त्रामांसते लं
 दुष्यांतरासंवेदनीये॥ ग्रहणे तु द्रव्यांतरयुतमपि। अभ्यंगस्नानं तु मंदबुधसोमवारदिनेषु न वम्या कर्माच्यतिरिक्तेषु। आमल
 के स्तिले सुसर्वकालं स्नानं प्रशस्तं। स्नातां बुभुक्षुर्भुविष्यगृहे पि स्नायात्। अहिस्तेकां न प्रदेशे तटं प्रक्षाल्य मृदभितिलपुष्प
 हवीषामागधौतवस्त्राणि स्थाप्या पूर्वोक्ते विधिना स्नात्वा स्वगृहे त्तर्पणं॥ सोदके पात्रे गर्ते वा कर्ग्यं॥ अस्मत्स्नानोत्तल एव श्र
 गृह

ससेचनयोस्त्वेकपाणिनेव जलं देयं तर्पणे तं जलिनैव मनुष्यतर्पणं पथाक्रमं शुक्लशैलं तिलान् वामहस्ते विधत्सं कुचि
 तां गुलिदक्षिणे नकाये॥ उच्यते जले तु तत्रैव तिलतुल्यं तिलां चावेस्वर्णीयेण वा नितं जलं देयं। आश्रयस्ते वपयेते मिति
 त्रिभिरेजलिभिः संक्षेपेण तर्पणं। पराशरोक्तं वस्त्रादिषु न तर्पणं तैपित्तरक्षिकरमिति। एवं प्रासंगिकं निरूप्य ददानीं तर्प
 णात्। प्राकृतेष्वंश्रयसंनिपत्य ब्राह्मणायामाप्रवाथवोदकप्रचुरकुशवितेनाद्वैलः प्रदेशो हस्तोपरधेनि मालनं सकुशक
 रपुटस्यात्रयं व्याहृतीनां॥ ॐ पूवां विश्वदेवां त्रिदशपितृमुदेण दशार्धं च शः स्यात्सर्वान्येदानुस्वशक्यांगमिति खलु पटदित्य
 यंत्रं यज्ञः॥ १६॥ अस्यार्थः॥ प्राग्वोदगवायामात्रिक्रम्य कृतस्नानः शुभो देशो यसौ पवीत्याचम्या धिं न वासाः प्रागयानि
 बहून्कुशानास्तौर्यतेषु पविश्योपस्थे च सा सुकुश करपुटादक्षिणे तरोपाणी पवित्रं संधारयेत्यर्थः॥ निमानयन्
 धावापृथिव्योः संधिमाक्षमाणो व्याहृतीनां त्रयमोकारपूर्वपठित्वा स्वशक्त्या सर्वां नृवेदानुषडंगं आदिशद्वादिति हासा

विष्वादर्शो
१७

दीनिचिरादपितृमुदेपठित्वा । अनुधीते वेदश्चेदेदस्थाने गायत्री पठित्वा नमोऽर्पण इति परिधाया पउपस्पृशेत् ॥
तस्य वा वनधाया ॥ यदा मा शुचिर्मदेश इति ॥ अथ बह्वचमध्ययने मधुपयोभिर्देवान् पितृन् घृतपयोभिस्तर्पयेत् यजुषामध्य
यने स घृतान् देवान् मधुघृतेः पितृन् ॥ सामाध्ययने सोमघृते न देवान् मधुघृते न पितृन् षडंगेति हासपुराणादेरध्ययने त्वम्
तेर्देवपितृन्स्तर्पयेत् ॥ सर्वकामार्थमिति योगीश्वराभ्याल्लयनाद्यक्रोशे ॥ अंमियशविधिः ॥ एवं प्रंजयसंविधा यो दपात्रं गृहीत्वा
सोपानकुल्यैरदृष्टो गृहं प्राप्य लक्ष्मपादुकादपादावभ्युक्ष्य शिरैरलं प्राप्य किंकुर्पादित्यत आह ॥ सायं प्रातश्च भोज्यादिहितं जातव
हे न्यत्र वा वैश्वदेवं तस्मै ॥ वादेर्वलस्यादतिधिरिदितश्चाथ शय्यस्य शक्त्या ॥ भिक्षादेयाव्रतिभ्यो विधिं वदपित्रसाग्रमात्रं पतिभ्य
सायामुदासपात्रात्सजलमपि मुदे हंत कुरोति जेभ्यः ॥ १७ ॥ अस्मार्थः ॥ सायं प्रातश्च भोज्यात्सिद्धसंघतहविष्यादां दोमलमा
त्रादेव देवयथास्व गृहोत्तंगंधपुष्पाद्यर्चनपूर्वविहिताग्नौ श्रोते स्मार्तं अन्यत्र वा पचनाग्नौ ॥ तथा पालिः बलिहरणं तु स्यात्तद

श्री ४

स
राम
१७

यत्री स्मृत्या शिरसो वधाचं न्यजलं संस्तुत्य लल स्नानसंकल्पः ॥ उद्यतासीति मृदमुध्याश्वक्रांत्यभिमेंच स हस्त
परमेति ह्वंभिमेंच कांडा कांडादिति मृदुपरि प्रक्षिप्य ॥ यत इंदुस्सिद्धा स्वस्ति न स्वातारमिदुर्ध्वं पुण्यं
तिदिशमूर्ध्वं वलद्वं मुक्षिप्य तरीणरिति मृदामर्कं प्रति प्रदर्श्य गंधं ॥ दारामित्यभिमेंच विष्णुमुखा इत्तूर्ध्वं मुखमुन्मृज्य
लक्ष्मीर्मे नश्यति त्यधः ॥ मलानीति मृदा बालू सोमानमिति कक्षौशरीरं यत्समिति देहमूर्ध्वं रोज इत्तूर्ध्वं ॥ वरुणमिति जे
घा ॥ त्रीणि पदेति पादौ ॥ सजोषा इंदुत्य वशिष्टां मूर्ध्नि क्षिप्वा सुमित्र्या न इति शिरसा जलं प्रक्षिप्य दुर्मित्र्या इति शेषं प्रक्षि
त्वा पोहिष्टेति तिसृभिर्हिरण्यवर्णै इति प्रवमानः सुवर्जन इत्यनुवाकेन मार्जयित्वा हिरण्यशृंगमित्युक्तायुदपां क्रूर
मिति हस्तेन जलं प्रदक्षिणमावर्तयित्वा निमज्ज्य क्रतुं वेति जपेदिति तत्र मन्त्रो मयाभ्यामिति वाजसनेयनस्तपसां तु स्वशा

विश्वदर्श

१८

सर्वे देवयज्ञो यच्च न्यो यत्पितृभ्यः ऋतुयुगमथयस्तद्वलिभूतयसः ॥ एतस्युः पंचयसा प्रतिदिवसमिह आधमर्घ्यादिवर्ज्यं ह्ये
कत्रोपि षष्ठममथ सपरिजनश्चात्सुं जीतशेषं ॥ १८ ॥ अस्यार्थः ॥ यदमध्यनमुक्तलक्षणं सप्रत्ययसः ॥ यदमो वैश्वदेवादिसहितं दे
वयसः यत्तु आत्मणेभ्यो न संन्यसः यत्पितृभ्यो नित्य आधंतदसंभवे तु वैश्वदेवांते सधोक्त्या यद्वयः सपितृभ्यः ॥ भूतबलिस्तु भूतय
स इति यत्तु पंच कं पूर्वोक्तं नित्यं तद्विधानार्थं इहानुदितं नित्य आध विधिमाह ॥ अर्घ आदिशब्दा देवाद्यानां गौकरणा पिंडादिवर्ज्यं त्वे
कस्मिन् पितृवर्गस्यान्यस्मिन् मातामहवर्गस्य उत्तयोर्वै कस्मिन् वक्ष्यमाणयात्रे आधं कुर्यात् ॥ शेषं स्पष्टं ॥ इदानीं नैमित्तिकानि आधा
नि वक्तुं ॥ तानि मितानि पात्राणि च निरूपयन्माह ॥ दर्शं संक्रांतिपातो ग्रहणमपरपक्षोष्टं दक्षिणदिक्काहस्तिष्ठाया गयास्व-सरिदपि कुतः
आधकालप्रदेशः ॥ पात्रं विप्रास्त्रयीणां ॥ स्वमधुपितृपरा व्रतनिष्ठायुवविद्दो हित्रादिश्च तस्मिन् विस्तृतगतवपुर्गोलकादिश्च वक्ष्यः
॥ १९ ॥ अस्यार्थः ॥ दर्शं घृष्टं कालं प्रसिद्धं ॥ दक्षिणपुत्रपुत्रज आदि ॥ इह आधं प्रतिरविभाजकाया हेसाकं मेधात्रयो दर्शं दर्शं

का

राम

१८

कुत्थाया बुंजरकाया कार्यं ॥ मत्स्योक्तकालास्तु ॥ अश्वपुत्रनवमीरुक्ताकार्तिके द्वादशी चैत्रभाद्रपदतृतीया च फाल्गुन्यमावा
स्यामाघरासम्याषाढशमीपुष्येकादशीसितावेशारवतृतीयाकार्तिकनवमीसइपदत्रयोदशीरुक्तामाघपंचदशीचैत्येते दत्त
स्यास्यकारकाकालाः ॥ देशास्तु गयाप्रसिद्धाः स्व-सरित्गंगा ॥ कुतश्चेत्रमिति पुंल्यदेशोपलक्षणं ॥ पात्रं तु त्रिवेदज्ञाविप्रांस
व्रतमधीतं त्रिमधु ॥ सुपर्णविनाशिकेतवतुर्मधुपंचामि ॥ ज्येष्ठमाषाढा ॥ मातापितृभ्यो व्रतनिष्ठायतौ ॥ श्वेतिपंक्तिः
पावना इत्यर्थः ॥ प्रथमकल्पः ॥ युवेति सर्वविशेषणं ॥ क्रसिकुपेस्मिन्सिद्धौ हित्रादिश्च सनुकल्पः ॥ आदिशब्दोक्तं वंधुः
याज्यस्वस्त्रीयश्च भुरमातुलुमातामहभ्राता देयं हणं ॥ वेदवेत्ता चैतुभ्राता च द्रुश्रतः पुत्रो वापियो ज्यः ॥ वर्ज्यो नाह ॥ विल
तगतवपुः रोगाहनां गोरितिकागः ॥ कारणः कुनखीर्यावदंतश्च तथा गोलकादिच पुनर्भवो वकीर्णो दिशित्ये तयोर्गीभरा
युक्तं ॥ तत्रैवार्थविरणप्रयोगमाह ॥ पूर्वद्युवोधसद्यः स्वयमपि नियतस्तानि मंत्र्यापराह्णो दो प्रक्षाल्य वार्षिकः कुशकुसु

१८

मधुतेः स्वागताय कृतिपूर्वः ॥ देवे प्राग्दोहि पित्र्ये त्रय उपदग धैवैकैकः ॥ मत्राय सव्ये कुयो न्याता महाना मपि भवति तथा तत्र मयः
 त्रैवेवं ॥ २० ॥ अस्यार्थः ॥ त्रिपुरोद्देशो पर्वणते त्रिविधः ॥ तत्र नित्यं व्याख्यातं ॥ दिशीदिनिमित्तमात्रोपाधिकं नैमित्तिकां पुत्रप
 ॥ आशिकामनोपाधिकं काम्यं ॥ एवं धुनिरामिषं लवा एकमुक्तः सायं दुह्यामने वा कायकर्मभिः संयतं ॥ श्वसंयता निप्रान् ल
 ता सनानुपवीती विप्रालामं गुह्यं ह्रीं वा देवैः क्षणः क्रियतामिह स्कातधैव्यमिहितः ॥ त्रामोतु भवानिति पुनस्तका प्राप्तवानित्य ३
 तिहित आचीना वीती पित्र्ये ये वमे वैकं निमंत्रयेत्स यो वा दधौ उभयत्र युग्मानेव मातृपूर्वं ॥ अनंतरं मपरं कुतुपादने
 एममुद्रांतरं यमुद्राते पंचक अपराह इत्युक्तं लक्षणं ॥ तत्र कुतुपे निमंत्रित विप्रानाह यस्यागत वचने न संभूयाः आदिः
 शक्षते स्वागतमित्युक्ताः कुशकुसुमयुता विप्रवतुः कोणे मंडले क्षत्रियस्त्रिकोणे वैश्यो वतुले पादौ प्रक्षाल्य लतनं पालुके व
 लाघासनेषु प्राप्नुवन्त्यः प्रत्येकं वा बहुफलार्थं आवांते पवेश्या नय उपवेश्यः अत्र तु पित्र्ये पसव्यं कुयो ह्यस्य मिति शेषः ॥ ४०

नंतरं आदेव लिख्यर्थः ॥ तुषंगः ॥ काकश्च फाकरो गि पतित क्रिमाणा परिग्रहार्थमादिशद् ॥ तत्राश्वा नवलिमंत्रः ॥ वेकस्रत कुले
 जातौ बौशाम शवलो शुनौ ॥ ताभ्यां पिंडं प्रक्षर्या मिरक्षेतां पथि सर्वदा ॥ काक बलिमंत्रस्तु ॥ ऐं इ वास एवाय व्यायाम्या नैत्रेति
 ॥ काथ्ये ॥ ते काकाः प्रतिगृह्यंतु भूम्यां पिंडं मयौ सितं ॥ बलिहरणा नंतरं जे दोह न क्षणमात्रं प्रतीक्ष्या भ्यागतं वीक्ष्य वैश्वदेवां
 तं प्राप्तमविदितं विद्वैर्वीदितं दिक्षुं जृष्टनाम गोत्रं विप्रसायं प्राप्तं वा सूयै दिं वा समागतमिति धिं स्वशक्त्या भोजनेन वा तृणैः ३
 देकैर्वीं गुरुवत्सं पूज्यं धुंजीत ॥ सुवासिनी कुमारी चरोगि लंगा गभिर्लंगा तथा ॥ अतिभ्यो ग्रएवैता भोजयेद्विवा दुविचारय मिति ४
 मनुः ॥ तथा प्रतिभ्यो विधिवद्ब्रह्मचारिभ्यो भिक्षां या समात्रां ॥ यतिभ्यश्चैस्तु मृगं सपात्रतामादि पात्रे जलपूर्वं दद्यात् ॥ ऋषिभ्यो
 स्यार्थं हेतुकारं दिजोभ्यो दद्यात् ॥ हेतुकारं लक्षणं चैव्याघ्रपदेनोक्तं ॥ या समात्रं भवेद्विभ्रवतुर्ग्रसंतु पुष्कलं ॥ पुष्कलं निवत्वारिहं ५
 तेकारः प्रकीर्तितः ॥ ॥ इति विश्वादर्शस्ये धर्मशास्त्रे पूर्वोक्तं समाप्तं ॥ ४॥ ॥ उक्तं स ब्रह्मयज्ञो ध्ययनमिति यदग्रे ॥
 अथापराधिकं ।

पश्चात्तरमाह॥ अथैकैकं विप्रमन्य श्राद्धे कुर्यादिति एवं माता महानामपि देवं तत्समं तत्रैवाभवति॥ अत्राहिकुलितपापंतपंतस्य
लोककुतुपस्मृताः॥ मायाहुरवद्रुपात्रं यत्नयानेपालकं बलं॥ रूपं दर्शयित्वा गावो दोहि त्रिधा एमस्मृतं इति॥ ततः किं कर्तव्यमित्य
त आह॥ दर्शयित्वा सनार्थं क्षणकृतिरिहवाक्यविश्वेत्यापः शन्नो देव्या यवो सीतपरिधयमुद्रकपात्रयुग्मे कुशाद्ये॥ क्षिप्वाऽ
पादिव्यमंत्रादिति विबुधकरेण निवेद्याथ दद्यात्तद्वंधुपुष्पं च धूपं पुनरपि सलिलं दीपमाच्छादनं च॥ अस्यार्थः॥ अथानंतरं
हस्तसंकल्पः सजलमुद्रा कुशाक्षिष्वेषां प्राद्यासनेष्वसनाथं दत्त्वापि क्षणकृतिः देवेक्षणः कियतामित्यविगीतसदाचारः
प्रासपूर्वकं रणीतिवर्तुं च शब्दाः॥ ततो विश्वेदेवासु इत्येवावाह्योदस्तुरवः पात्रद्वये सपवित्रे शन्नो देव्यापः यश्चोक्षयवो
सीति क्षिप्वायाऽदिव्या इति मंत्रेण ग्रहस्ते च तु र्थ्यते नार्घ्यं क्षिपेत्॥ गंधपुष्पं चेत्यादिस्य हं॥ पित्र्यप्रयोगे विशेषमाह॥ आ
वायो शन्नमंत्राद्विषु पुनरथ पात्रेषु लोकेऽश्ममुजे केष्वेकं द्वयेषु वापः सह कुशकुसुमे निक्षिपेदक्षिणास्यः॥ शन्नो दे

विश्वादर्शो

२०

व्यानुमंत्रे तितिल मिहिलेसीत्यनूहं निरध्याद्यादिव्येसर्घ्यदाने निगदितमनुमंत्रौ ॥ २१ ॥ अर्थः अथ
विश्वेदेवार्चनानंतरं तदनुज्ञातोपसर्ग्यं पित्रा घासनेषु दर्भानुषङ्गवशे दिगुष्ण भुग्रावृक्षापः प्रदाय उशंतस्त्विति त्यावात्यायं
तुनः जसाते जसाश्ममयपात्रेषु मूत्रयेषु त्रिषु पात्रेषु कश्यपे पुण्डरीकेषु वा दर्भानुषङ्गवशे त्रिषु अपः प्रदाय शंभो देव्यानुमंत्र्येति
लेसीत्यनुष्ठुतिस्तान् निक्षिप्याथ निवेद्योपवीतस्यानु गृहीतपुरां मनुमूय दक्षिणे न सपादौर्ध्वं न्यादिव्या इति मंत्रेण पि
तर्हि तैर्घ्यमियर्घ्यं दत्वा ब्रह्मवर्धेदनुमंत्र्य पिता महादिपात्रावशिष्टो दक्षं पित्रात्रे निक्षिप्य पितृभ्यस्त्वनमसीति तत्तात्रं पवित्रो
मुखमुत्तरे न्युजलत्वार ताभिरक्षिः पुत्रकामो मूत्रेण गंधस्तप्तयत्र कर्पूरकुंकुमोपेतसितवन्दनः तत्र गंधद्वारां मिति ॥ पुष्याणितुजा
तीमल्लिकां चेतुर्धिकां सौगंधिकं कंटकानि जलजातिं तु सवोणि ॥ हस्तघृतमधुर्कृगुगुलुस्त आ वस्नवताहितः ॥ त
त्र मंत्रः ॥ पितरसो ह्यपशति पस्तघृतेन तिलतलेन वा ॥ पुवा सुवा सा इति रक्त्वं दद्यादभावे यज्ञोपवीतमिति ॥ अथौ २०
२१

विश्वादेशी०

२९

निष्ठावराजमाषधेतृताकष्टहृदीदयसक्तुवणकादकीः। तत्र शंकरपिप्यलीववाराजत्तुव्योपापविशालवणमा
हिषवाममक्षीरदधिघृतपायसादिदद्यात्। शुचीति क्रियाविशेषः सर्वत्र। तत्र वैश्वदेवेषु धीवीति पात्रमित्यमरीतीपा
त्रमभिमेयविष्णोद्व्यं रसस्वेति मंत्रेण विप्रागुष्ठं धत्वा विश्वेभ्यो देवेभ्य इदमन्नं परि विष्टं परिवेक्ष्यमाणं चातुःसरपि
यकोदकेन निवेद्यानेतरं अपसृत्यं। इदं विष्णुर्विवक्रमइत्यादि मंत्रमुक्त्वा विप्रागुष्ठं धत्वा पित्रे मुकनाम गोत्रायेदं परि वि
ष्टं परिवेक्ष्यमाणं चातुःसरपि रितितिलोदकं पित्रे निवेद्य एवं पितामहाय प्रपितामहाय च निवेद्यानेतरं अपोत्थानं दत्त्वा नेतरं व्या
हृतिभिर्गीयच्यावसहमाध्वीति सूत्रेण मधुमध्वीति त्रिवारं पादुत्तातसा यथासुरवंजुषध्वमिति श्रूयात्। आतुःसरपवि
त्रालिपवमानपुरुषसक्त प्रपृती निजयेत्। तेषु भुक्तवत्कफिकते व्यमित्यत आह। प्रश्नः संपन्नं मे दा निति भुवि च ह
विभोजने पिंडदानं गोत्रे धिः पात्रभः स्वस्त्यमृतजलमपि स्यात्क्रमानुश्रवात्। उच्यते योपवीती रजतमिह परं दक्षिणा

राम
२९

र्थं स्वयं चोक्तिर्दोतारो नो भिवाजेत्यपिरलुपित इवो विसर्गः शुभोक्त्यः। (२४)। अस्यार्थः। पूर्ववत्सव्याहृतिगायत्रीमोर्ध्वार्जपिचा
अक्षं नमीमंदेतेत्यस्यां तेमध्वीति त्रिवारमुक्त्वा सर्वमन्नं मादाय तत्तात्त्वं तत्तास्मसंपन्नं सुसंपन्नं अन्नशेषं किं क्रियतामिति इ
ह सह सेव्यतामिति क्रमेण प्रश्नोत्तरवृत्तेन दापि स्थानं प्राप्नोति छिष्टं त्रिघोदक्षिणाग्रदत्तांतरित हिमोतिलोदकं पूर्वये अग्नि
दाया इत्यप्यनिक्षिप्य पुनस्तिलोदकं निक्षिपेत्। अथ विप्रेषाचां तेषु सर्वमन्नमुपादाय सतिलदक्षिणा मुखः सन्नुच्छिष्टं सनि
धो यथास्वगृह्यं पिंडदानं कुर्यात्। न त्वेकादशपात्रं यो दशपात्रं मवायां सति कस्युहरो यांचेति। वक्ष्येत्तु सत्यवर्षं सप्तकान् विश्वादेन
देवान् नानादीमुख्यान् मात्रादिपितृन् प्राश्नुस्व न्यायुमान् प्रदक्षिणमुपवीत्कुरु सुखं प्राश्नुस्व वा अच्येत्। दत्तास्त्वमुक्ताय वास्ति
अथोदक्षिणं धादि। स्वधाम नम इत्यत्र स्वाहास्वधा इत्यमुं धेयुः। मधुमंत्रे श्रूयांस्म इति पंच वैजपः। दधि मधुमिश्रात् पि
डां दद्यात्। वक्ष्येत्तु पवीत्येवा। अथोपवीती विश्वे देवहस्ते सजलदत्तान् दत्त्वा हतगोत्रा शिषः स्वयं शिष्योथवा सुतः पात्रं चाले

सु

उपा

बदर २

विश्वादर्शो

२२

नानंतरैतत्स्वक्षयोदकं दक्षिणदानं कुर्यात् ॥ अथापसव्यं पित्रे पितृसर्वं क्रमाद्व्यानु अपन्नमुद्यत्याथोपवीतिरजतम
न्यवा दक्षिणार्थं दद्यात् स्वधो दद्यात् मित्रं काथं विश्वे देवाः प्रियतामित्युक्ता पितरः प्रियतामित्युक्ता दातारो वो मित्रवर्धतां मित्रा
दिना प्रणिपत्य शुभोक्त्या प्रसाधवाजे वामदशने नमिष्यत् पूर्वविरुद्ध्या सीमां तमनुजं जेतुं तदुच्छिष्टं सधितमोजिह्वा
शठ दासवर्गस्यैव न पुनस्त्रीभूतानुपवीनीतादेः ॥ ततः पूर्ववद्वैश्वदेवं ह्युज्जाते ति ॥ एको दिष्टविधिमाहा ॥ एको दि
ष्टं तु पुत्रानुजसंविष्टं गुरुवन्मातुलेश स्वसृणा देवा ह्वाना ॥ त्रिवर्ज्यं हविरिह तु करे तस्य नाम्ना ध्येयं तया तू एतच्चैकाद
शाहावधिपुत्रं पुनवश्चाधसंज्ञेषु मध्ये पंच स्वाधु पुतली स्मृतमसमादिनैष्वमेकं समंत्रं ॥ २५ ॥ अस्यार्थः ॥ पुत्रमित्र
पुर्वनुजानां विष्टं एष यादि ॥ पुत्राधमवर्गं कार्यं ॥ कासु एषे वनियमः ॥ एवं मातुलस्वामिनि नाम पितृचैको दिष्ट
मेव ॥ तत्रैतं कार्यं ॥ विष्टमेकं पूर्ववन्निमंत्र्यैकस्मिन्मंडले पादो प्रक्षाल्योपविश्य देवा ह्वाना ग्रीकरा वज्री एवं वत्तमस्यैव

राम

२२

का
क्रिय

करणव्यवस्थामाहा ॥ अन्वष्टके च पूर्वैश्चरपिमृतदिने मासि दर्शो दिष्टुर्यादशौ पाते सपिंडी करण इव हविर्दक्षिणाम्याष्ट
मीषु ॥ इत्यशेषं पितृणां हविरपिष्टुचिपात्रेषु दक्षेदमुक्ता विष्टा गुष्ठं सह यादृतिरिथ यथे देदमात्रा पिमावी ॥ २६ ॥ अस्या
र्थः ॥ अष्टसु मध्ये नवम्यां सप्तम्यां च मृता हे मासि मासि दर्शो दिपावलेषु घृतपुतं हविः ॥ अन्नमात्रं यादाया ग्रीकरिष्य
इति एष्टा कुरुतां कुरुष्वेत्यनुशातो वन्वा वाहिता गिर्योपासने तदभावे दक्षिणाया विधाधान पूर्वकं यथा स्वगृह्य जुहुयात् ॥
दक्षिणाम्याष्टमीषु सपिंडी करण इव पित्र्य ब्राह्मणहस्ते स्यात् ॥ केचित्तु विश्वे देवहस्ते स्यादित्याहुः ॥ एतेष्वप्यत्रावितिते तरीयाः ॥
अस्ति स्तु सर्वत्र पाणवे वमालिङ्गतां भोक्तुं च मित्याभ्यां व्यनः ॥ नेत्यन्ये ॥ इतश्चैव तु पितृपात्रेषु वदत्वा हविरपिष्टु विश्वे
देव सर्वे श्रीहि शास्त्रियवर्गो धूममुद्गमाधमन्यत्र काशु शाकल्यकाशु मरीचिर्हि गुडशर्करा कर्णैरसंधवसंभारपनसना
रीकेलकदलीवदरगव्यपयो दक्षिणाय सप्रच्यतः ॥ स्मृतिप्रसिद्धं दद्यात् ॥ न पुनः कोऽवमस्स रकुलिधुपुलाकपल्लव

२३

राम
२३

सूजे

सपिंडीकरणपित्रादिभिः कुर्यात्। सपितुः पितरि पितामहादिभिः पुत्रिकापुत्रसमात्तामहादिभिः कुर्यात् तथा मातुर्गया
 ष्टकारधिमता हवमहाह्वये। आधे कुर्यात् सृष्ट्यग्रे वंतत्रवानुगतावपि। अन्यत्र पतिना सहेति निर्णयः। तत्र सपिंडी
 करणादध्वं प्रत्यक्षं मृता हे आधमे को दिष्टं पावणं वायथाचारमनुष्ठेयो। तद्वोरसं क्षेत्रजाभ्यां पावणमितरदर्शेषु को दि
 ष्टमिति केचित्। स तदयं साग्निकान्त्रिकविषयमित्यन्ये। दर्शादिषु पावणमेव। तत्र आधमध्वे सूतके वा अन्यगोहोदकी
 तां ताः सर्वे ते शुनयो मताः। विराहे यशे किंचिद्सूतकं चेत्तूपरैर्देते भुंजीत। आधे भुंजानान्यं चूष्णं दद्यात्। अष्टशतं ज
 पे तत्रापत्यनमोतीर्थे च प्रवासे पुत्रजन्मनि। आर्तवे देशकालविप्लवे हि जः आधमा मेन कुर्यात्। आधा करणात् श्रद्ध
 स्तस्या देव। तदभावे तु हेमापिंडदानं स्वार्थमिदं कुरु। अदिभिर्कीदरि इत्तु प्राप्तं आधं उदकुं भादिकं पिंडं दद्यात्। त
 दसंभवे तर्पणमनशनं वा कुर्यात्। आधकरणं हव्वं वैश्वदेवादि कमिस्त्वलमिति विस्तरेण। भोजनविधिमाह। सायं प्रा

राम
२४

तूष्णीमेव सपवित्रमर्थे। निवेद्य समंत्रं देवा हविः श्रुतं आम्ना हस्ते दत्त्वा छिष्टपिंडांतं च त्वेकं पिंडं दद्यात्। उपविशता
 मिति। अक्षयस्थाने विसर्जने त्वभिरम्यतामिह कुरु। उपतिष्ठत्वाभिरतस्मिन् इति प्रत्यभिहितः पूर्ववत्समापयित्वा सी
 मांतमनुब्रजेदिति। तत्रैको दिष्टं नव आधषट्मध्ये पंचसु प्रथमं तृतीयं पंचमं सप्तमं नवमादिषु पक्षे नामेन वा तूष्णीं प्रेत
 नामगोत्राभ्यामेव श्रुतं संप्रतु समंत्रकमिति। अधुना स्मृतिपुस्तके उक्तं आधादीनि विस्मृतं नुवदन् विशेषं तेषु
 दर्शय आह। मासे पूतं यदेकादशसु मृतदिने घ्रायमेकादशा हे न्यूना देयं तदध्वं यदपि तदपरं द्वादशा हे त्रिपक्षे। तद्वत्स
 र्वमर्वा मुपरि यदिसपिंडी हतेः पावणं स्यात्। स्याच्चा देवा तदध्वं शुद्धय इह भवेत्। द्वादशा हे त्रिपक्षे। रद्द। अस्यार्थः। यदेका
 दशसु मृतदिने घ्रायमेकादशा हे न्यूना देयं तदध्वं यदपि तदपरं द्वादशा हे त्रिपक्षे न यतानिषा
 उश आधा नि। सर्वा एतानि सपिंडी हतेः प्राकृतं द्वे समंत्रके व्येको दिष्टानीत्यर्थः। यदा भुदयार्थे सपिंडी हते रूप

त

तर्हि जातानां श्रुति समहितं प्राप्नुवो न प्रशस्तं सर्वशास्त्रं मुखो वासर समधितं स्मृतं मिष्टमग्निः॥ अश्वीयान्नानित
स्यासद्यतमभिमतं वाईपादः शुचिः सन्नायुः स्वदिष्टः प्रतिदिनमुदितं भोजनं होमकल्पं॥ २८॥ वैश्वदेवानंतरं आदिक
रपादमुखः शुचिः शुक्लकेशोऽप्यादन्यस्तपाधिरप्रसारिभूमिष्टपादे मुतवीत वस्त्रो देवालयवत्प्रोदितिरित्स्वगृहादि
शुचिदेशे प्रशस्ताः सते प्राप्नुवः सर्वदिक्षु मुखो वा॥ जीवन्मातृकस्य सदाक्षिणमुखसंध्यार्धरात्रे अकाले न्याधिदे
वतं विष्णुं ध्यात्वा अस्माकमैतित्यमस्मिन्निधिधमन्नामिति सत्सु सासनादी परक्षाभिन्ने काश्यपात्रे तां प्ररोच्य सुवर्णपात्रे
भिन्ने प्यनगायत्र्याग्निः प्रोध्यमात्रात् सत्यं वर्तिन्सायं कृतं त्वासयेन परिधिं वयामेति हस्ते चानमना॥ निमग्निलंघं परिधि
व्यवर्तं विजयसादिबलिरमृतोपस्तरणमस्तु॥ सापः पीत्यो मोनीपंचप्रादुःतिपूर्यंतं वामहस्तेन स्पृष्टपात्रे श्रीयतात् सायं
प्रातरिति श्रुतं दिजानां भोजनं॥ होमदृष्टादृष्टफलं देतत्र कर्पटवराश्वथार्धतिष्ठेदुक्पेयं कुरापीठपलाशकदंबको

विश्वादर्श
२५

विदारादिपात्रेषु तां मे पुरविदिनेनाश्रीयताम् ॥ भोजनं कृतेत्यमृतापिधानमसीत्युपचारयत् ॥ खेवं बलिं प्राते क्षिप्वा मुरवं
करोपादौ प्रक्षाल्य द्विराचं मसूर्ये दृष्ट्वा ग्रिं वस्त्रे द्वौ देरमुपस्पृशेत् ॥ तत्र विष्णुपुराणोक्तं मंत्राः ॥ श्रीमहायायनं धातुं पाथि
वंपवने रितः ॥ देवा विवाशं न भसौ जरयत्स्तु मे मुरवं ॥ विष्णुरंतात यैवान्नं परिणामस्तथैव ॥ सत्येन तेन तदुक्तं जरयत्
स्तु मे मुरवं ॥ अन्नं बलापमेभस्व अपानग्नानलस्य वा ॥ अन्नं पुष्टि कस्वास्तममस्तव्या हतं सुखमिति ॥ १५ ॥ इति विश्वा
दर्शो अपुराहिकं ॥ १५ ॥ इत्युक्तं पराहिकं सन्नुकथाभिरिति हस्मादिभिः शिष्टैश्च वंधुभिः सह अहं शेषं नीत्यासन्नसंध्य
पासनहोमादिः किंकुर्वाह्यत आह ॥ गर्भाधानं दृष्टो पुंसवने मथ पुरास्यं देनाम्ना सिषष्टी संत आष्टमे वा भयात्तु
भदिने जातकं व्यजाते ॥ नामान्यकादशेभिः निष्क्रमणमप्यविहितं ॥ मासिकुर्यात्तुर्थे षष्ठे न प्राशनं स्यात्स्वकु
लमनु भवेत्त्राषु चो लहितं ॥ १६ ॥ अस्यार्थः ॥ धर्मपत्यां वक्ष्यमाणलक्षणानां कृतुमत्यां पुत्रार्थं कृतं गंगाराम

राम
२५

मंडलुपरिग्रहार्थमादिशष्टेष्टोचप्रत्यक्षत्रियविशोभनवत्पूर्वमध्योतयथाक्रमंभैक्ष्यंस्यात्। तथागुरुनमिवायतदधीनःस्व
 शारदापूर्वकसांगवेदाध्ययनंवाक्यानिदिशयनानिभोजनंमधुमांसादिवर्जंकुर्यात्। स्नायं प्रातरत्रिकार्यं। अधशयनादिव्रतानि
 स्वशक्त्यानुसरेणगुरुत्वेमिष्यादिकुर्यात्। संध्यापासनादिविधिस्तुक्तः प्राक्। येत्रैवैशारवभाडेति तयुततिथिष्वेष्टाद्योद्विती
 याजाषाढाद्येदशम्यासहर्षिदिवसेश्रावणीकर्मस्तिथिः। विष्णुयाम्यां नक्षत्रेपितृभयुगादिनेतत्रैतत्त्रयोदश्यानामश्रावणादशम्या
 हरितवमिषलेदादशीपुष्यएका॥३१॥ माघस्यादेद्वितीयामैगजवदनदिनेसप्तमाद्वादश्यासर्वेनध्यायकालाभयनविषुवतोःस्तु
 तकेसंधिषुस्यात्॥३२॥ स्नायंसंध्यासुमेघस्तनितइवशिमिश्राप्रातराकालिकस्याध्वस्तोवास्तंगतोवेदिनकरशशिनावष्टका
 सुत्रिरात्रं॥३३॥ विवाहविधिमाह॥ स्नायाद्दानधीत्यप्रियहृदयगुरोर्दक्षिणाध्वस्तदुत्तयादरासुःसप्तमात्रोपरिपि
 त्ततश्चमेमादृतःपंचमोऽत्र॥ लक्षणाःसुकुलीनाःप्रियहृभवरिताश्चान्यगोत्राःसदभोगम्यास्तस्युनिशाम्यांसमति
 थिषुमघादीन्वितायाश्चेतस्त्रा॥३४॥ अत्रैस्संबंधः॥ इत्यंगुरोर्दक्षिणाशुश्रूषाद्यैःप्रियहृत्वेदानधिगम्यतदुत्तयास्त्रा

स्नायात्। यथास्वगृहीसमावर्तेतित्यर्थः॥ अनंतरयस्यसर्वर्णेदाराःस्त्रियःकामनंस्नानुलोम्येनासर्वर्णेअपिअन्य
 नानतिरिक्ताःसकुलप्रसूताः॥ तथाननुलोमकेशंदेहभृदेगहंसगमानालक्षणांविता॥ वाचालधिगनयनह्याद्यशुफल
 क्षणरहितं॥ यथामनोनयनप्रियकराःसुचिरिताश्चोवायाः॥ असगोत्रावशब्दादसमानप्रवराः॥ असपिंडाश्चगृहीताः॥
 सापिंडयंतुक्तंमह्यपुराणे॥ लेपभेदाश्चतुर्थाद्याःपित्राद्याःपिंडपाणिनः॥ पिंडदःसप्तमस्तेषांसापिंडयंसप्तपैरुषं॥ एतत्कुल
 जावर्जयेतिमन्वादयः॥ पंचातीत्यपितृतःस्त्रीनतीत्यमातृतइतिगौतमः॥ अथरबलूयाववाजतयदधर्मायामधर्माश्चेत्याश्व
 लायनः॥ दिशभेदात्तत्राधान्यंइतरदिनरत्रकुर्वन्नुष्यतीतिवोधायनः॥ आययक्षस्तुसर्वेषांसंमनरेवेत्येवाप्रतिष्ठा॥ एतदु
 क्तंसावतिउपनयनयदुक्तवर्षंअरोगीधातुमतीमनन्यपूर्वबुद्धिमतीवयसःप्रथमाश्चपनीयसं॥ आश्वलायनोक्ताष्टपिंडाय
 रितामेनांतरलक्षणंस्वयंवायमन्यःपूर्वीयवीयस्तद्यतिरिक्तपूर्वैस्त्विदिसकलगुणसंपन्नसंफेनमूत्रादिपरिक्षितयुस्तःप

रिणयेत् ॥ तत्र प्रारम्भे देवार्चनायाः श्रवणः क्रमेण विवाहः प्रशस्ताः क्षत्रियस्य राक्षसगंधर्वैश्च शूद्रायास्त्वासुरप्रश-
स्ताः पेशाचस्तस्यैषां मधमः ॥ तत्र क्रतौ षोडश निशास्तथाः श्रवणस्तथा मध्याह्न्या आदिशङ्कान्मूलं पर्वणि नंदं च परित्यज्य
इंद्रं कर्कटं बल्युक्तां समस्ततिथिषु गम्या सुसुप्यथा कर्मणा प्रशस्ततिथिषु सर्वदा मयस्त्रियोरक्ष्याः ॥ नाश्रयसानुरागं भर्तृव-
त्तनं कुर्यात् न कश्चित्स्यात्तं च तत्र विवाहात् पूर्वपित्रादिपानतं न्यात् ॥ इत्थं भर्तृदिपारतं न्यात् ॥ यत्पुत्राय सुग्रीवायाधिता धृता वध्याथ
भाप्रियं पादाभ्याः प्रसूतिपुरुषदेविणी चरणाधित्वेन व्यानपुनः पुत्रवती प्रियहितेयुक्तानियते इत्याद्या निवारिणी तु ॥
हृताधिकारां मलिनां पीडामात्रोपजीविनां परिभूता मध्याह्न्यां जेडमिचारिणी वृत्तवत्याः स्त्रियाः मरणे त्यग्निहोत्रेण दाहं क-
र्तव्यं किंचिद्वद्वरान्नां श्रवितुं वयनाहरेत् ॥ यत्र भर्तृमरणं तत्र स्त्रीऽप्यस्मन्परोहणं वा ॥ पृथक् क्वचित्समास्तु न विप्रगोचरं
हृतीत्येवादिक् ॥ इदानीं कृतदारसंग्रहस्य ग्रहादिशुद्धि विधिमाह ॥ दंपत्योश्चानुकूलसंज्ञितसकलसमृद्धिर्भवति तत्र धर्मस्ताव-

निधिधरिने गर्भोधानं ॥ ततः क्षेत्रसंस्कारार्थं सत्त्वदेवगर्भे वलनात् सर्वयथास्वगर्धपुंसवनमनवलोभनं च ॥ ततः षष्ठे मास्य
ष्टमे वा जगानात् प्राग्वासीमंतं ततः पुत्रजन्म निजातु क्रमो ॥ अहस्येकादशोद्वादेशो नाम चतुर्थे मासि निष्क्रमणं कुर्यात् ॥ शुभदि-
नशिते सर्वत्र संबध्यते ॥ षष्ठे मास्यत्र प्राशनं ॥ तृतीये वर्षे बालं प्रथमे वा सकुलघर्ममनुसृत्य भवेत् ॥ स्त्रीणां तु सर्वं तस्यैव मन्त्रे
कमित्यर्थः ॥ अथोपनयनविधिमाह ॥ आह्वयं गभोष्टमे स्यादुपनयनमथोत्तरे षष्ठे यं च मेवाक्षत्रस्यैकादशाष्टविहितमथविशोद्वा-
देशेन्यतु गौणं ॥ मींजीदं जोषवीता धृतिनमथ भवत्पूर्वमध्यात भैक्ष्यते षां कार्यं क्रमेण ध्ययनमथ पुरो रूतुना स्यात्ततः ॥ ३० ॥ अ-
स्यार्थभागधर्माधानादारभ्य अष्टमे वर्षे जननादारभ्याष्टमे वा न्यत्र वर्णक्रमेण अष्टमानेकादशाद्वादशाहं षोडशादाविंशति चतु-
र्विंशाद्युपयंतं गौणोपनयनं ॥ तद्वर्धसावित्रीपतिस्वाहात्यस्तोमाहृतेतेषामुपनयनादिन कार्यं ॥ अथैवारीधर्मस्तु धर्मानुक्रम-
तत्कार्यं परोरवमाजमग्निं तथा पात्वा शस्यं रवादि रमेतुं वरदंड उपवीतं कार्पासं ब्रह्मचारिधारयेत् ॥ मेरुलाकोपी न कर्हि

विष्णुदशो

३८

उग मृगादिभृंगदासगजदंतादिनिर्मित ममेध्यालिसंतस्यतथोपधानंतक्षणादेव शुद्धिः। तथानारिकेलंबुविल्यादिफलोदस्यगो
बालपेलो उदकंतु सर्वत्र समुच्यते। तथातूलिकोपधानाद्वसोत्तरास्यधान्यराशे आमेध्यादिलेपितातावन्मात्रं संशोध्यो
षस्य प्रोक्षणाद्युद्धिः। अथ विष्णुकोशे यथेष्ट मक्षारमङ्गो मूत्रोदके रितिसर्वत्र प्रवृत्ते। ओदनाद्यनजानं लक्ष्मी
भिशस्तपतिनसति कोदक्यादिस्यष्टंगेघातकेशकीटाद्यपहते कव्यादपक्षिविडालोच्छिष्टं तन्मात्रं पिंडमुत्सृज्य सोद
केन मृदाभस्मानास्य भेन हेमं रत्नारजतेन मृदा वस्यष्टमजेनाघ्रातं वा शुचिस्थात्। श्वकाकादिकव्यादमृगपक्ष्युच्छिष्ट
मत्स्याज्यं जलधिकांशं तु पूर्वोक्तस्यापि विप्रोक्त्या शुचिस्थात्। तेजसानामत्योपघातेशुद्धिमभिघायमहोपघातेशुद्धि
मभिधारयन्नाह। ऐतोविष्णुत्रयमङ्गास्ति। तिरिहपदलेवासितं तेजसंतद्यावत्येलेख्यमीषद्यदि भवति तत्पेत्स्वामानत्रं निमाज्यं।
पाकादुच्छिष्टलिसंशुचि तवेति पुनर्नमयस्यष्टमं त्योदक्याद्येस्त्याज्यमाज्यादितु तवति परस्मिंश्चुचि क्षेपणेन। ३६। कार्या

राम
३८

दिसर्वतेजसंरेतः प्रपत्तिभिर्मैत्रादिग्रहणान्मद्यकुणपादिभिरतिवासितं पुनः कुर्यात्परिवर्तयेदांतर्द्विषवासितं वेदुर्ध्वपणायं
स्यष्टमात्रं चोन्नमज्यनीमन्मयंतु सर्वमुच्छिष्टलिसं पुनः पाकाद्युद्धिः। ऐतोविष्णुत्रादिरत्योदक्या। ३७। दिशि श्वस्यष्टं चैत्साज्यमेव
तत्रैधमधितार्थं। आज्यक्षीरद्विधमधुतेलादिसानो प्रच्छादिकानां श्वाद्यपघातपात्रोत्तरकरणाद्युद्धिः। अलानां तु धनीभा
वेतावन्मात्रमुद्धृत्योपवनपयमिकरणाद्युद्धिः। वलीनेतुयागएव। उपानद्यव विष्णुत्रयारजोमद्यदीषतेवापीकूपतडा
गजलाशयेष्विषुं भोधारब्धांडालद्विषितुशतकुंभो धारात्वं वगव्याद्युद्धिः। यातुस्मृतिकामृतश्वस्वरखरोष्टचंडालादिषु संस्थि
तिपुरुषकेशारिष्टमद्यैद्विषिताभूः सारवननदहनगोक्रमं लसंमार्जनेपलेपनाद्युद्धिः। यत्र हि सामग्री सद्भावेपि अभिमताथीसि
द्धिस्तत्रोपायं श्लोकत्रयेणाह। हज्यः सर्वत्र विघ्ने प्रथममनुदुह्यते। तस्मात्सर्वत्र कर्तुं भद्रासनं लहुरयसं शिवं तस्य पश्चिगले
शो। तज्जायन्त्याचीयसा। ३८। शमयसवनांचोषधेः सर्वगधेस्तत्पिष्टं लिप्तमर्ध्रः करितुरंगपदादिक्यमृद्विस्तविभ्रेः। ३९। पुण्या होक्ते

विष्वादर्शः

२९

श्वतुर्भिः श्वश्वश्वकलशैश्चाभिषेके सहस्रेत्येते मे त्रैः कृतो सार्षपमथ करवो दुर्वरेण सुवेणा हुता ते उं मिता धैः शरिर्निवसु मयं लेक
सहस्रेत्येते कृतो कृतो पदोरेः सशिवमभिमुखं जयेषु कुक्कुत्रः ॥ ३५ ॥ अथ दत्तासं हवीं जलिमपि कुरु मेः श्वोपतिष्ठेति पुग्मं सं सं ते
हीति श्वैर्ये च यगुरु रूपहारस्य सर्वस्य शेषः ॥ इत्यु मस्या न सुरा श्वोदनमपि पल्लुं चापरं चैवैरेथ प्राप्ताय रेये प्रदद्यादसन
युगमथ प्राप्ताय नू तो जयेत्स ॥ ३६ ॥ पुषामर्थः ॥ सर्वत्र पश्वा धा भिलु धित पूजार्थं विघ्नैश्च शः पूज्यः तत्रैथ प्रयोगक्रमः ॥ समलं
कृतमिषेकं शालायां प्रथमं कर्तुं यजमानस्य गुरुवाच्यं सुरक्ते न दुहं वृमणि पत्रा सने प्रतिष्ठाप्य तत्पूर्वभागे गोसहितं गले शंतय
स्याय विस्महेव कर्तुं दायधीमाहितं नोदति प्रचोदयात् ॥ इति तजय च्या षोडशोपचारैः संसृज्या नंतरं पशुसने पविष्टं यजमानस्याऽ
चार्यं वतुर्भिः प्राप्ताय पुण्या हवान्नं कृत्वा कुह्या सीहरिडा इयसुरा शैले न्वंदं न न वा क्तवैर मुस्मारय सर्वेषां धिदेवा च नै विऽ
धु तैः कुं कुमादि सर्वगंधैः श्वविलसति श्वतुर्भिर्नूतन कलशैरश्वगजस्नानवल्मीकसंगमहदमृदान्वित हृद्देवैरभिषेकं

राम

२९

सुधेगृहे स्यात्तदपि सुविभवेन मार्जनाच्छेपनाच्च ॥ उच्छिष्टस्पर्शमात्रे निवृत्तमगिरुदकैस्तैजसं सर्वपात्रैर्यज्ञस्थं लूछुवाभिस्तु
भयमपि तल्लिप्तमग्निश्च मृद्धिः ॥ ३७ ॥ अत्रैधं संवधः ॥ सकलस्य धर्मादि त्रिवर्गस्य समृद्धिदं पत्योरा नु कृत्य स्यात् ॥ तत्र धर्मस्म
व सुधेगृहे स्यात् ॥ तत्र गृहप्रत्यहं मार्जनाच्छेपनाच्च शुद्धं स्यात् ॥ तत्र यत्स्वर्गोप्यतां प्रादितैजसं पात्रजातयेथामणि कयादिभिः
अष्टश्वशरैर्वादिः तथा श्वैर्पल्लवले मुसलाश्मयशक्र शुभ्रमूलफलवासो विदलचर्मादि स्यात्सर्वं मभुचिर्यशी निलेपे च दुद
कैः क्षालितं शुक्लियात् ॥ एवं यज्ञस्य गृहवमसादिरस्त्रे हेतुं सुकृत्त व चरुपात्रादिकमुष्णोदकैः तदुपयं हस्य यशोपकर
पात्रं शुक्लितं च मृद्धिः रद्धिः शुद्धात् ॥ किंच सर्वत्रामेध्यं दुष्टं शुचिं भवति मृदद्भिः गते गंधलेपे यलि संश्रृंगादावैरिजमिदमश्व
लतक्षणा स्यात्पलोथं ॥ गोबालैस्तलिकादिस्त्वपि वसनभरः प्रोक्षणा धान्यराशिगोघ्रानं केशकीटाद्यपहृतमुदके
भस्मना वामे दात्रे ॥ ३८ ॥ सर्वदेवजातं विष्णुना मेध्यं दक्षितं यावज्जंधलेपनादि क्षयस्तावन्मृद्धिश्च शोधयेत् ॥ यत्तु हरिणं रव

विश्वदर्श०

३०

सैलंकपूरिकास्योडेसुदध्यत्रपायसमोदकादिभिरुक्तोपहारेः संप्रत्ययुष्येसहार्धसहर्षसर्वपुष्पांजलिंदरायुग्मेविनाय
कंतजननीवोपनिष्ठेत्। रूपं देहि यशो देहि भगं भवति देहि मे। पुत्रां देहि धनं देहि सर्वान् कामाश्च देहि मे। इत्यनेन गणेशो भगव
निसूहः॥ आथाचार्यः कुरास्तु तर्पणं पूर्वोक्तोपहास्य सर्वस्य शेषमूष्यास्त्रिविधः सुगमं सोदनं अपरं च दत्ताचलरे॥ चत्वारो व
लिगुह्यस्तु मे देवा आदित्या वस्तथा॥ मरुतो धाश्विनौ रुद्राः सुपर्णाः पन्नगाः ग्रहाः॥ असुराया तु धानाश्च पिशाचामाते रोगाणां
वाकिन्त्यो यक्ष वेताला योगिन्यः एतानां शिवाः॥ जंभकाः सिधगंधर्वा मत्तविद्याधरा नगाः॥ दिक्पाला लोकपालाश्च सप्त प्रेत
सुखावहः॥ इत्येते मे त्रेनिधायागच्छेत्॥ यजमानश्च तस्मै वस्त्रयुगं दक्षिणां च दत्वा पथाशक्तिं प्राप्नुयात् नृभोजयेत्॥ इति विना
यकस्वपनविधिः॥ एवं गृहपूजापिशान्तिपुष्टयायुःस्तुष्टिकादिभिरिविवाहोत्सवदुःखमोहसमातदरीतग्रहपीडादिनिमित्तिभिर्य
हसंक्रांत्यादिपुण्यतिथिषु कार्यो गतत्रयेणं श्लोकद्वयेनाह॥ आदित्यां दीनग्रहानय धनवः वित्तांस्तान्मकाधैः सुवर्णैर्वस्त्रैर्ग

राम

३०

धपुष्पादिभिः रपिसगुडात्रादिभिश्चोपहारे॥ अमलस्ये सादिभिर्व्योहतिभिरपियजेद्देवमैत्रे पृथक्कानक्रोधादिभिस्सर्वैः सु
मिद्धिर्घृततिलचक्रभिः श्राष्टविंशत्यालंवा॥ ४०॥ अग्न्याद्या देवता प्रत्यधिपुनरधितत्रैश्वर्याया सुस्पर्शमिह तां धैः स्वयं वकाधै
ग्रहवर्दिहयजेदक्षिणाधेनुमुख्याधारवंसे श्रजितास्ते सकमभिमतं संप्रयच्छंति पूसां वृष्ट्या युष्टुष्टिपूर्वप्रतिशमरदममस्तेन
पर्यामि पूज्याः॥ ४१॥ अस्यायं आदित्यः आदित्यः येषां सोमं मंगलबुधबृहस्पतिशुक्रशनिश्चरं राहुकेतुनां तथा तदुल्लसं वि
शानेव बुद्धीहिता नानादिना दीन नव्य हान्निमित्तान्यसेत रातत्रादित्यस्य गोमं प्रतिव्यं सोमं स्य स्फाटिकं मंगारक स्य रक्तचंद
नं॥ बुधबृहस्पतिश्च सुवर्णः॥ शुक्रस्य रजतं॥ शनिश्च रस्य आर्यो राहोः सीतां कोस्यं केतो प्रकृतिद्वयमिति वक्तुं मादिष्टं शब्दोक्तं
प्रयाजा मेव कर्णकैः पाटिर्गंधैर्वापटलेषु याही ग्रहानि म्मायतत इति वस्त्रैर्गंधैः पुष्पैः सुगुल धूपैर्दीपैः सगुडात्रादिभि
श्चोपहारेः संप्रजयेत्॥ तत्र सगुडात्रैरवसपहारः अन्येषां सपहाराः क्रमेण घृतपायसपुष्पांजलिरोदनदध्यान्नघृतोद

विष्वादिनि०
३१

न ह्यसंस्तमं समापितो दनाश्चेति वक्तुं मर्गिः ॥ अयं मूढस्य पुराणादिमथितार्थः ॥ शुभे हि पुण्याहवाचनं ध्यायाष्टा
 रुद्रिजः श्रुतो ध्यायनसंपन्नाश्चतुरो द्वावेकं वा यथा स्वगृह्यमाचार्यं सकलविधिं वरयेत् ॥ ततो यजमानस्य सर्वलोत्तमतमात्रं चतुर
 स्त्रो मेरुक्लान्चितं कुंडं विदध्यात् ॥ तत्र क्रमेण षड्वचुरंगुलविस्तारात् त्रिद्व्यंगुलोद्धितां क्रमेण मेरुक्लस्यु ॥ तत्र प्रमादिशि मे
 रवल्ममध्ये षड्दशांगुलपाम्मां द्वादशांगुलविस्तारां गजोष्टसदृशां पूर्वोत्तिमुरां योनिं स्रुत्या कुंडं त्रयुतरे देशे नम्रमागं चतुरस्रं
 वप्रत्रयसहितं वीदं कुर्यात् ॥ तत्र चतुरंगुलोद्धितः प्रथमो वक्त्रः ॥ प्रद्व्यंगुलोद्धितावितरो ॥ तदेदिमध्ये क्षेत् ॥ रष्टद्वलं प्रमं कृत्वा त
 कर्णिकामध्ये कस्य पीठं वक्तुं आग्नेयदले च सोमस्य चतुस्य याम्यंगारं कं स्वत्रिकोणैराशान्यां बुधस्य बाणाकारं सोम्यगुरो
 दीर्घचतुरस्रं शार्ङ्गं शुक्रस्य पंचकोणं वासुदेवो नैश्वस्य धनुराकारं नेत्रं तेराहो रक्षाकारं वायव्ये केतो ध्वजाकारं पीठानिय

राम
३१

सहस्रेत्येतैर्मन्त्रैः कुर्यात् ॥ सहस्राक्षां शतधारा मृषिभिः पक्वमानं कृतं ॥ तेन त्वामभिर्विन्वा मिपावमान्यन्यः पुनंतुते ॥ इति पूर्वक
 लशं मंत्रः ॥ मगंते वरुणो राजा मगं कुर्यो ह हस्पतिः ॥ मगं प्रश्नवायुश्च भगः स सर्वयो विदुः ॥ शक्तिदक्षिणकलशं ॥ यत्ते केशेषु
 भाग्यं सामं ते यश्च मूर्धनि ॥ ललाटे कर्णयो रक्षणे रापस्तं धेतु सर्वदेति पश्चिमकलशं मंत्रः ॥ उत्तरकलशं तु स्वयः पूर्वोक्तास्यु ॥
 एवमभिषेके कृते स्नानं तस्य यस्य यजमानस्य मूर्धने स व्यापगृहीत कुर्यादक्षिणहस्ते नोडुं परेण स्क्रवेण मिताय शालाय
 करकटा यकुम्भाडाय राजपुत्रायैत्येतैः स्वाहाकारांतेः षण्मन्त्रैः सार्वपते लं दुःखाश्च नंतरं लोकि केनो स्वालीपाकविधिना ॥ अथ
 यिहा वरुमेतैश्च षण्मन्त्रैः अयंगुरुः तत्रैव शिखिनिदुःखा ॥ शेषमिंदादीरानंतलोकपालेभ्यो ॥ अस्मानं नाप्यावतन्नामिभि
 ममो न्विते स्तव रशेष समर्पयेत् ॥ अथ यजमानः शुक्रां वरधरः शिवया सहितं हस्तिमुखं कुं कुम्भं दनादिगंधैः रक्तपीतादि
 नानाविधपुष्पघृपदीपैः सह देवहंतं दुलतिलपिष्टं तन्मित्रो दनप कापकामेत्येतां सोमैस्त्रिविधसुरभिर्गुडपिष्टमयाभि

लवस्त्रपरलोगध्रवाहनप्रत्यस्तुखोखडाशूलवाणासनधारिणः॥ राहुस्तवर्षरजपीठीनसिःसुखवर्णःसुहृमा
 व्यांबरधरःशार्ङ्गवाहनःखड्गवर्मशूलधरः॥ केतवस्त्ररकोत्तरशतंअंतेर्वद्यामाताजेभिनिगेत्राःधूम्रवर्णधूम्रव
 स्त्रस्त्ररणादीक्रीडिनोद्विभुजाःदक्षिणामुखवरविडिगनेवरदंष्ट्रितिरावत्रसेव्यते॥ एकोवाकेतुरितिकेवित्॥ इदंभूतास्तं
 सदर्शिततंतुलेवध्यमाणास्वमंत्रैःव्याहृतिभिरावाद्योक्तोपचारैःसंपूज्ययथास्वगृह्यमग्निप्रतिष्ठापयतत्रैकमे
 णयहाणांतवाग्मैनुकपिलंपिंगलंघूम्रकेतुंजाठरंशिववाहाकृतिद्विताशनसुडानूभावेयत्॥ ततोवेद्यतरभागेद
 ध्यक्षएतत्तनवपल्लवामुखेवस्त्रद्वयवर्धितंयंचरत्सुगौरौवनाफलेरचितमप्रणकुंभंयान्यापिस्त्रिधावहलंगंगादि
 सत्सरांसिसमुद्रंचविन्यस्य॥ राजाश्वरथारजद्वारेणकुलेकश्मिकिसंगमस्तुमृदमृतातासंमंत्रेणनिक्षिप्यानंतरंयज
 मानस्यस्त्रानार्थवेदीरीशानभागेस्वस्तिकोपरिविन्यसेदाचार्यः॥ कृत्विजस्तस्मिन्कुंडेष्टदलंपञ्चमनसासंकल्पत

द्विजानदित्यादीन्ध्यात्वावाधायहोमंकुर्यात्॥ तत्रकारमाह॥ आहूयेत्यादिभिर्वेदमंत्रैर्वाहृतिभिःपृथक्पृथक्पृथक्
 शविंशतितथालंबा॥ अष्टोत्तरशतंअंकीदिसमिदाज्यचर्वाभिर्यवव्रीहितिजानामतमेस्त्वयुतायुतंजुहुयु॥ तत्राधिदे
 वताभ्यंवकाद्येऽप्यधिदेवतास्त्वग्निहताद्ये॥ त्ववहितेयपसपप्रयोगेऽप्येव॥ आचःप्राचःसमुद्रादित्यादिषुपादिसूरणव्या
 जेनवातस्त्रीतिरस्तुतार्कपल्लाशंवादिश्यामार्गिष्यलोडुंवरशमीद्वौकुशाःअमणसमिधोहोमविध्युक्तलक्षणस्युः॥
 मांत्रास्त्राष्टेनाथापसाग्निर्मूर्धाअग्नेविस्वद्रुहस्पतेपरिदीयाहुंतेशमग्निःकयानःकेतुंसेवमितिग्रहणंमंत्राः॥
 तत्राह॥ हृष्टेनदिरूप्यस्तपःसवितस्त्रिष्टुप्॥ आथायस्वेतिगोतमःसोमोगायत्री॥ अग्निर्मध्येतिवसरोगारकोगायत्री
 ॥ अग्नेविक्षीदितिप्रसूमेहोहती॥ हृहस्पतेपरिदीयेत्यप्रतिथोहृहस्पतिस्त्रिष्टुप्॥ हुंतेभरदाजुहुंतिस्त्रिष्टुप्॥ सम
 ग्निरितिस्त्रिष्टुप्॥ शनेश्वरोगायत्री॥ कयानशितवामदेकोराहुगायत्री॥ केतुंसेवमितिमधुघंदाःकेतुर्गायत्री॥

विश्वदेवो

३३

अधिदेवतानां तु मे त्रा ॥ अथ बको गेरी भि मां यस्यो ना पृथिवी सहस्र शीर्षे त्वत्समि स प्रथा इड मि देवता तये आयें गो अं अज
सानं ॥ अनासा त मनासा त मिति ॥ अथ बक मिति वसिष्ठे सनु पुषा ॥ गेरी दधत मा गेरी जगती ॥ स्येना पृथिवी ति मे धा ति धिः
रुंदो गायत्री ॥ सहस्र शीर्षे तिनारायणे हरि नु पुषा ॥ स्वी मत्स प्र मो ति गेरी अं अगा यत्री ॥ इड मि रिति मे धा ति धि र्इष्ट हती ॥
आयें गे रिति स र्पा जा र्ये मा गायत्री ॥ अं अज ज्ञाना मिति देवः काल स्त्रि पुषा ॥ अनासा त मिति से भ थि त्र गु तो जग ती ॥ प्रत्य
धि देवता नां तु ॥ अमि दूत उडु त मं स्यो ना पृथिवी ॥ इदं विष्णुः इडा ये दो मरु त्वं त ॥ उतान पले ॥ प्रजापते त्वान मो स्त स पं ध्य ॥
एष अं मे ति मे त्रा गत त्रा ग्रिं हर मिति मे धा ति धि र्भि गो यत्री ॥ उ दितः शुभ शो पो वरुणा गायत्री ॥ स्यो ना पृथिवी मि धा ति धि र्
भि गो यत्री ॥ इदं विष्णु मे धा ति धि र्विष्णु गो यत्री ॥ इडा ये ति क श्य प इडा गायत्री ॥ उतान पले इड इडा एणि स्त्रि पुषा ॥ प्रजापते
न त्वं इति हरि एणा मः प्रजापति स्त्रि पुषा ॥ न मो अस्ति स्य मिः स पं धि राट् ॥ एष अं मे ति वि श्वे देवा अं त्रा त्रि पुषा यत्री ॥

राम

३३

रि कल्प्य अधि देवतानां श्री शो मा सुंद हरि अं अइ य म काल य म काल चित्र गुप्तानां तथा प्रत्यधि देवतानां अयं बुध्नी विष्णु वेडे
डाणी प्रजापति स पं ध्य एणं क्रमेण स्वयं हेय वसी ठं स्व गृह दक्षिणे तर पा र्श्वे क्रमेण परिकल्पयेदिति वक्तुं मादिशदः ॥ पश्चिम
मो गे विनायक दुर्गा वाद्या काशानां मभिने श्व सर्वे भ्यो बहिः के कि पा लानां तथा देश मा सने परिकल्प्य तन्मूर्त्या वा आवाह
येत् ॥ तत्रादित्य काश्यपः कलि गे देश जः पद्मा सने रक्त वणे सता भवः ऊर्ध्वे जः प्रास्त्रुवः पद्म हस्तः ॥ सोमः स्वान्वया मुत देश जः
स्फटिक वणेः श्वेत वस्त्राभरणे दश सिताश्वो दिभुजः प्रत्यक्षु रवोग दा पणिः ॥ मंगलः स्वावंत देश जः भारदाजो रक्त वण रक्त व
स्त्रमाल्याभरणे मेष वाहनश्च ॥ भुजो दक्षिणाभिमुखः शक्तिः पूग दा धरः ॥ बुधः स्वोत्रे यो मग ध देश जः स्वर्ग वृत्तः पीत वस्त्रमाल्या
भरणः सिंह वाहनश्चतुर्भुजो दक्षु रवः रक्त वस्त्रमग दा धरः ॥ दिव्ये दित्यग्रे रो सिंधु भोज देश जः नागिरस भगो वस्त्रे रजत वणे पीत
श्वेत वस्त्रमाल्याभरणे चतुर्भुजो सोम्य प्रास्त्रुवो अक्षसूत्रे डक मंडलु धरो ॥ शनैः श्वस्त काश्यपः सोराष्टो न लघु मिति न

वपुः शान्तिः सुखं कान्तिः सन्ध्यामनुः ॥ एतास्त्वामभिषिञ्चंतु धर्मपूज्या समागताः ॥ आदित्यश्चंद्रमासौ मोक्षधुजिवसिता
 केजाः ॥ एतास्त्वामभिषिञ्चंतु राहुकेतुश्चतुर्पिताः ॥ देवदानवगंधर्वायक्षराक्षसपन्नगाः ॥ त्र्यम्बो यमुनयोगावो देवमातर एव
 च ॥ २४ ॥ एतास्त्वामभिषिञ्चंतु बुधानागो देव्याश्वाससो गणाः ॥ अस्त्राणि सर्वशस्त्राणि राजानो वाहनानि ॥ औषधानि चरन्मानि
 कारं कस्यावयवश्च ये ॥ स्मरितसागराः शैलातीर्थानि जलदानदाः ॥ एतास्त्वामभिषिञ्चंतु सर्वकामार्थक्षिप्येति ॥ ततस्समु
 द्रज्येष्ठया दिवा स एव सक्तैः देवस्यैवैति यजुर्भिर्भिषेको यजमानः शुक्लमाल्या बरोदध्यक्षतफलतां वृक्षपूजां सुवंगुदी
 त्वासमपादप्राश्नुवृत्तिष्ठन करद्वयोस्त्रियाध्वसमुद्राहर्भिरिति सूक्तैः न ज्यधारा पुनस्तादित्या प्रजापतेन त्वेष्टेणो देवि
 परापतेति मंत्रैः पूर्णोदुतिं दूलाग्रहाणां क्रमेण धेनुमुखादक्षिणां दधातु ॥ तथा च यशस्क्यं धेनुं शंखस्तथानेदातु ॥
 प्रवासोदयः क्रमात् ॥ हस्तगोरायसं षागता वैदक्षिणा क्रमात् ॥ तत्र सर्वं सुकौलेन समीकृतं काये ॥ मंत्राश्च तेषां दानं विष्णु

युक्ता श्रेयसाः ॥ इक्षं प्रजितास्ते ग्रहाः सर्वेषां वृष्ट्या युः पुष्टिप्रमुखमरिर्ह्यस्मात्पुंसां प्रयच्छति तस्मात्प्रतिशरदेतेरिति प्रति
 यत्नेन ग्रहपूजा कायास्तथानक्षत्रपूजायाराग्यार्थे तत्र अभिषिञ्चामहा ॥ रात्रं पीडा तत्र नीलैस्तलपुष्पैस्तकेशधूपमोदको
 पहारैः श्वा ॥ ॐ प्रातमुज्ज्वल्यभिषिञ्चोमं प्रज्यगायत्र्या क्षीरसमिधं जुहुयात् ॥ भरण्यां मृत्कः कस्तुरुरभिपुष्पगजदंतधूप
 गुडकोपहारेण मायसोममिति यमसं पूज्यमधुस्रुतिलान् जुहुयात् ॥ स्त्रियां चान्वरात्रं यथा धेनुपुष्पराजं धूपं च ताप
 दनोपहारेण ग्रयेन मरुति अभिसं पूज्य घृतं जुहुयात् ॥ रोहिणे निरात्रं ॥ धूधिपुष्पं सर्वप धूपं घृतान्नोपहारेण मोक्ष
 ए इति प्रजापतिं सं पूज्य ग्राम्या बीजकदेवं जुहुयात् ॥ मृगशिरसि पंचरात्रं कुंदपुष्पं दशांशं धूपं पायसेन नवे
 न शक्तिं सोमं सं पूज्य दाधिपयोभिर्देवतान् जुहुयात् ॥ आशीयां मृत्कः ॥ यत्तत्तु प्यागस्तधूपपय उपहारं नमः शी
 भाव इति रुद्रं सं पूज्य मधुसर्पिर्जुहुयात् ॥ पुनर्वसौ सप्त रात्रं ॥ मल्लिका पुष्पमलयज धूपं गुडोदनोपहारेण

दितिर्वीरिति अदितिसंज्ञ्य सद्यो नूतं तुलान् जुहुयात् ॥ पुष्पे स समहः मरुतपुष्पं धूपं खंडवर्तिकोपहारे कृद् ॥
 स्पते परिहीयेति हस्यति संज्ञ्य पयासपिबिजुहुयात् ॥ आश्लेषायां नवरात्रे ॥ अगस्तिपुष्पगुडपद्योतपहारे नमोस्तु
 पिभ्य इति स पांनसंज्ञ्य वटपत्राज्यं जुहुयात् ॥ मघायां मरुतं ॥ वंपकपुष्पं गुग्गुलुधूपद्योतपहारे रुदीरतापितृन्
 संज्ञ्य द्योतकतिलतुलान् जुहुयात् ॥ पूवायामासदयंतत्र करवीरपुष्पं द्योतगुग्गुलुधूपद्योतक्षीरो विल्वधूपकसरो
 पहारे भगवति स गं संज्ञ्य माघयवान् जुहुयात् ॥ उत्तरायां पंचदशरात्रं कोसलपुष्पद्वयोपहारे रपमाण्ड्ययमाणं
 संज्ञ्य सकुप्रियंगु जुहुयात् ॥ हस्ते मरुतः ॥ रक्तकरवीरपुष्पशल्लकीधूपपहारे रंक्ष्य मितिसवितारं संज्ञ्य जुहु
 यात् ॥ चित्रायां मासा धीवीडा ॥ जम्बूपुष्पशमीकुशधूपमोदकोपहारे रंक्ष्य चित्रोदनं जुहुयात् ॥ स्वात्यामा
 सदयंदमनकपुष्पनेरवधूपदध्योदनोपहारे रंक्ष्य वायाहिवीतं यवांपुंसं संज्ञ्य साज्ययवान् जुहुयात् ॥ विशारका

आत्तनुकुशिकोगणपतिर्गोयत्री ॥ जातवेदसे कश्यपोऽग्निस्त्रिष्टुप् ॥ कायादिभुस्तरेण वायुर्गोयत्री ॥ आदिमलस्य वसे आ
 काशो गायत्री ॥ एषोऽषमस्ववेध्विने गायत्री ॥ इंदुवो विभुतरपरीतिमधुखंडाई देगायत्री ॥ अग्निहोतमिति मेधातिथिर्गोय
 त्री ॥ यमायसोमं यमायमेनुष्टुप् ॥ मोषुण्णवेनो नैर्कतिर्गोयत्री ॥ त्वं नो अग्ने वामदेवावरुणस्त्रिष्टुप् ॥ तव वायोऽव्येवाग्नि
 रसो वायुर्गोयत्री ॥ सोमो धेनुर्गोतमः सोमस्त्रिष्टुप् ॥ कडुदायक एव देगायत्री ॥ इति मंत्राः ॥ अन्येषां मंत्रायथास्वशास्त्रं लि
 गं विनियोज्याः ॥ स्विष्टकृतादिहोमावसाने यजमानस्य सत्तायो पुत्रादिभ्यस्तथा भद्रासनोपविष्टस्य क्रमिप्तः सहाचार्यः कुंभो
 दिकेनाभिषेकं कुर्यात् ॥ तत्र मंत्राः ॥ सुरास्त्वामभिषिचंतु आ विष्णुमहे भवराग ॥ वासुदेवो जगन्नाथस्तथा संकषणो विभुः ॥
 प्रहृन्मन्त्रानि हस्तं च स वंतु विजयायते ॥ आरवंडले गिभगवान् यमो वै नैर्कतिरतथा ॥ विरुपाः पवनश्च वधतेरात्रस
 दाशिवः ॥ अथ अगसहितः शेषो दिक्पालापांतु ते सदा ॥ कीर्तिलक्ष्मीर्धतिर्मधापुष्टिः ॥ अथासुतामति ॥ बुधिलज्या

विश्वादेशो

३६

शालतारायां दशाहं॥ सजलजल पुष्पमुलाक्षया दूप एतवटकोपहारे रममेव सरोति वसुणं संपूज्य जलोद्धवजु
दुयात्॥ पूर्वोभादपदायां रुक्मः॥ तत्रोर्ध्वपुष्पसर्वोषधि धूपसाज्यदध्युपहारे समुद्रासिंधुरज इत्यजे कपादं संपूज्य कूर्मां उ
रवंडं जुहुयात्॥ उत्तरोभादपदायां मासाधे कर्पूरपत्रिकापुष्पयत्रपत्रधूपगुडपल्लोपदनोपहारे रविपुष्प पूर्वमंत्रे
रासं पूज्या ह्येमांस्त्वरुषु धानिपुष्पराज्यं वा जुहुयात्॥ रेवत्यां दशाहं॥ तत्र मंदारपुष्पगुग्गुले धूपपिष्टतंडुलोपहारेः हं
सः शुविषदिति पूषाणं संपूज्य फलान्यफलान्यरंडानि जुहुयात्॥ इति नक्षत्रपूजा॥ केशिकृतं लोकस्तु॥ तस्मिन् गमने स्व
द्वयै संपूज्य धादिदेवतानां॥ आरोग्यकामो जुहुयात् स सादृष्टोत्तरं शतं॥ अथ बाल्यहंसा॥ तत्र प्रथमे निमासे हवाध
मनी कया गृहीति बाले ज्वरस्तनाग्रहमुष्टिबंधास्युः॥ तत्र दुर्दय मृदातपुतलिको ह्युः॥ अंशामितिसंशोधयेत् गोमया
दिमंडले शुक्लवदनध्वजसप्तदीपवारीपालिका तंडुले विलिखणमये पात्रे परिकल्प्य सर्वत्र हासुं च मुच्यते प्रणतान् रक्ष

राम
३६

रक्षवाकल्यं मुच्यते च फट्स्वाहा इति तन्मूलमंत्रः॥ ॐ ह्रीं फट्स्वाहा इत्यावाह्यं संपूज्य निषेधत्र एतद्वपंदत्वा॥ ॐ ह्रीं
फट्स्वाहा इति जपेत्॥ ततः सामुं च तिसुरवसवति॥ दिताये मासे वैष्णवा सुमंदया गृहीते बाले ज्वराक्षिण मिलिन गोत्रोद्देशे
वारीदनं सरावरं स्तननिर्वणं हस्तयुः॥ तत्रोत्तमय कूल मृदापुतलिकां ह्युः गंधुतां वृत्तं पातपुष्पसप्तध्वजे कदीपवरुः
केशकान्तं मलयमासे दिनत्रये वलि॥ ॐ ह्रीं फट्स्वाहा इति दत्वा शिवनिर्माल्यं सज्जरसोशी घृतेन धूपेन बालकं
धूपयित्वा ग्रामार्थं पुष्पयत्रं वलिं क्षिपेत्॥ तृतीये हेमासे हि वायुन्या गृहीते बाले ज्वरातपादनं जंतास्युः॥ पूर्ववत्पु
तलिकालं वा ॐ ह्रीं फट्स्वाहा इति मूलमंत्रं संपूज्य तां कलशं रुक्मपुष्पध्वजदोषिकां पालिकां मलयमाससुरादि
भिर्वलिपूर्ववत् परिकल्प्य शिवनिर्माल्यं गुग्गुलुनिषपत्रैः ॐ ह्रीं स्वाहा इति धूपयित्वा दक्षिणभागे ग्रामं चतुष्पथं वलिं दद्या
त्॥ चतुर्थे मासे ह्युः मुखं डिकया गृहीते बाले ज्वरश्रीवाशिरोध्रमणाक्षिप्य पात्रं दत्वा स्तनाग्रहमुष्टिबंधास्युः॥

विष्वादेश
३७

पूर्ववत्तुलि कांवालसंक्षितांलला मूलमंत्रविन्यस्यत्रयोदशकंदकेविधाकुशपुष्पगंधतांबूलध्वज१० दीप७ स्वस्तिक
क१२ मूस्यकोलिकासुरामांसयावकप्रपिष्टके पूर्ववद्वलिप्रकल्प्यॐ ह्रीं फट् स्वाहेतिगुग्गुलधूपंलवापश्चिमविश्यामव
तुष्पधेस्वातुं वतुर्थे हि विप्रं भोजयित्वा ॐ हं क्षः फट् स्वाहा मुनरवं मुं डिका मुं वतु ॥ पंचमहमासे हि वामाजोरिकयागही ते
वाले ज्वरांगकाश्ये निराहारा कंदजं भांर्युः ॥ पूर्ववत्तुलिकां मूलमंत्रविन्यस्य गंधादिशुक्लैरनसितपुष्पसितध्वज
दीप७ स्वस्तिक ७ क्षारे वलिपरिकल्प्य शिवं निर्माल्य सद्यतगुग्गुल ॐ ह्रीं फट् स्वाहेति मज्जोरिकानामग्रहो वतु ॥ ष
ष्ठिमासे द्वाकुशतिकयागही ते वाले ज्वरस्य हारोदनोर्ध्वे निड्यानेत्ररोगास्युः ॥ ततः पिष्टम्यां पुतलिकां मूलमंत्रं
विन्यस्य सर्वपूर्ववत् ॥ हारहसरशाककसारे वलिआश्रेयदिशि दसा वतुर्थे हि ब्राह्मणभोजयित्वा ॐ ह्रीं क्षिः
फट् स्वाहा शकुनिकामातृकामुं वलिति ॥ सप्तमे हि मासे द्वा शुकुयागही ते ज्वरांगकाश्ये श्रीवाननिजं भाप्रसार

राम
३७

यांविंशतिदिनानि हस्ततुलसीपुष्पदेवदारुधूपगुणोको पहारे ईश श्रीरागतं मिंशानीसं पूज्य साज्यदुग्धोदनं जुहुयात् ॥
अनुराधायां दशाहः ॥ पशुपुष्पसिंदुचंदनंधूपरुक्तापहारे देवसवितुं प्रसवेति मंत्रं संपूज्य सुराणकंदं जुहुयात् ॥ ज्येष्ठायां
साधकालिकारपाटलपुष्पकंपूरागरुधूपश्चित्रोपहारे यत्ते इंडं संपूज्य सुराणकंदं जुहुयात् ॥ मूलमूकः ॥ ऐश्वरायामि
तपुष्पमेव श्रुधूपमस्य मांससुरापाणेलिको पहारे मेघिणः परेति निरुक्तिं संपूज्य मूलकंदं जुहुयात् ॥ पूर्वाषाढायां मास्य
ध्वंकलारपुष्पमनःशिलाधूपमंटकोपहारे यत्ते वेदं मिति वरुणं संपूज्य रक्तशालिं जुहुयात् ॥ उत्तरायां विंशतिरात्रं पुष्यं च व
रापुष्पमालतीधूपपंचपक्ष्योपहारे विष्णुदेवस आगत इति विष्वादेवान् संपूज्य शालकीं जुहुयात् ॥ अवले मासद्वयं ॥
जातीपुष्पदशांगधूपहारशर्कराद्युतमंडकोपहारे रतो देवा इति विष्णुसंपूज्य रक्ततुलान् जुहुयात् ॥ धनिष्ठायां मा
साहो ॥ पशुपुष्पमहिषाक्षंधूपवटकोपहारेः स्त्रायतामिति वस्तुसंपूज्य न्यग्रोधोदुंबराम्बुसभमिधे जुहुयात् ॥

विष्वादेशो
३८

नीप्रकृतानुराजधर्मानाह॥ इनेयः स्थूललक्ष्यः क्षितिपतिरभित संसुरदीरल क्षीरान्विषिक्यादिविद्यास्फुटमतिररि
लं रंजये रंजये रंजये रंजये ॥ ४२ ॥ यो हि क्षितिप प्रीणितक्षमासुरश्रीः स सागः स्फुटनसंपत् क्षपितरिपुगणः षड्गुणाढ्यः स त श
स मंत्रे सत्पराधाव्यसनविरहित रंजितः स्थूललक्ष्यः सर्वत्र ब्रह्मदः प्रीणितक्षमासुरश्रीयेन स तथा पात्रेषु विधिवत्सु वि
नियान्तेत्यर्थः ॥ तथा स सागः आत्मा भपौरज नदुर्ग कोश देउ मित्रा रये स्फुटन संपदा शांति तश्च वंशः ॥ संधिविद्य ह्या
ना स न संश्रयेद्देवी भावार्थ्या षड्गुणा चिताः श्रीयुत मद्य भुगया वा क पा र प्याथ ईषणारव्य सप्त व्यसन र व र्जितः
सुरदीरल क्षमी दिग्गज य विजत वीर वीर श्रीगन्धि सिकी विद्या त्रयी दंडनीत्यादि ग्रहणाप्यमादि शङ्क ॥ तत्र निपुण म
ति ॥ क्षितिपति उक्तरान्नात्या सकलं जनं रंजयन् ॥ स्वदेशं परिपाल्य शत्रुं विजित्य जयेदित्यर्थः ॥ आत्मणारक्तया जनाध्या
प न प्रतिग्रह रितित्त स सिधे ॥ शेषं स्पष्टं ॥ अथ वैश्यादिधर्मानाह ॥ वारिज्ये पाशुपाल्यं मृषि रं पि वणिजी कीर्तिना

राम
३८

सुरव्यसक्तिः श्रृङ्गालो स क्षिजाति बहुरहरपि शुश्रूषका इति रुक्ता ॥ अस्मेय क्षांति हि से दिय नियम दया दान सत्यं च शौवं सर्वेषां ध
र्म हेतुः शमदम सहितं ज्ञान हेतुश्च सर्वो ॥ ४३ ॥ अस्यार्थः ॥ पण्य क्रिया विक्रय पशुरक्षा लो विभिर्धिशं श्रृङ्गालो तु दिज पश्चि यया
इति वर्तनं मुख्यं ॥ आपदितुं विप्रयशस्वकर्मो ॥ क्षत्रस्य वैश्यं ॥ वैश्यस्य शौद्रं ॥ श्रृङ्गस्य तु वैश्यं तु वैश्यकर्म आश्रयणीयं ॥ अस्ते
यादयस्ता चं डालं साधारणाः ॥ तत्रापुनरक्षणार्थं दया अपकारी धर्मो धः क्षमा अर्थे मनोवाग्यं कायभुक्तिः शौवं भरतहितं
स स शौवं प्रसिधं ॥ साध्वी श्रमो तं कर्म शमदमान्वितं ज्ञान हेतुः ॥ तत्र वार्यो दिय संयमः शमः ॥ अंतःकरण संयमो दम इति विवे
कः ॥ सर्वत्रैतत्तुर्थका प्रपन्नैव दिश्यामः ॥ इहाने सर्वे श्रमसाधारण यज्ञोपवीत विधिमाह ॥ ग्रामात्रिभ्यः सत्तुं शुचि परिग
लितं षणवयं गुलीषु स्यात्तु ध्वेता वेदेव त्रिगुलितमप्याह ॥ अस्त्रं त्रिदिजातेः ॥ अत्रिदिग्गं भवत त्रिहृत मरिक्ल सक्तम हेतुः प्र
वित्रं विस्त्रादे देवत स्याप्य धर्मसिक्तवे न्यासितं सिंग मंत्रे ॥ ४४ ॥ ग्रामात्रिभ्यः सत्तुं प्राच्यां दिशु दीची वा धिस्त्रं यथा ष

विश्वदेवी
३९

सुवर्णतथागुडीषु परिगृह्यत देवविग्रहानि तेषु खोजालिगे मेनेः प्रहात्यगोष्ठे देवगृहो अत्रिभिर्न प्रदक्षिणवृत्तं त्रिसूत्रं
गायत्र्या धृतं मयं स्या यक्षियकाष्ठे वेदेगे वापितुभ्येन मरुतिजा वंति वध्यश्च मन्त्री यत्रिः करताउनं सुखातस्मिन्वा मेनमृदेक्षिणे
न पत्रं पुष्पफलं वाप्या हनिभिः निक्षिप्य प्रसादिभ्यः प्रणम्य यशोपवीतं परिमिस्य नेन प्रसाद्यायेकं गृहीदे आयुः कामरुक्मवह
निधारयेत् ॥ तथान तसि श्रावणे मासे विष्णवे देवस्या तालिगमेनेः पावित्रं प्रारोपयेत् ॥ अत्रेथ वैष्णवाद्या गमसदाचारप्रसि
धिपवित्रं प्रारोपयाम्यो ग ॥ आषाढादिका कार्तिकां तो मेकस्मिन् मासे शुचिब्राह्मणी नूनं क्षौमेन कार्यसाध्यं न्यतमसूत्रं क
मेण संपाद्य त्रिसूत्रं त्रिदंतं सुखातीर्थोदकेन प्रहात्य पवित्राणि कुयात् ॥ विष्णुमुकुटादारभ्य जानूनाभिपर्यंतानि ज्येष्ठ
मध्यमकनिष्ठत्रिण्युत्तरत्रिंशतदर्थं तदर्थं संख्यया जघेत्तरशततदर्थं तदर्थं संख्यया वानवमासाद्य शेतरसहस्रेण पादा

राम
३९

तिहरास्युक्ता हारास्युः ॥ पूर्ववत्पुतलिका दक्षिणदिक्पंचाश्वपत्राद्यादित ध्वजादिवलिं संख्यत्सुनेन सर्पत्वकमार्जो
री विष्टा गोर्धूपं दद्यान्निक्षिपेत् ॥ अष्टमे हि मासे देवा जंभक्या गृहीते ज्वरगात्रभंगं कं पय्या नति शिरस्तउनं जंभापुष्टिबंधा
निरा हारास्युः ॥ तत्र सर्वं पूर्ववत् ॥ तं तुलप्रस्थमेकं माषप्रस्थमेकं पौलिका उरुत्तु पुष्पे वलिं पूर्णवत् पूजयित्वा स्थापयेत् ॥ विप्रस्य
शाल्ये नंभोजनं ॥ नवमे हि मासे देवा जंभु कया गृहीते बाले कंठानतिज्वरकासघाते प्रशंगं सदा कंदति ॥ पूर्ववत्पुतलिकां सुरा
मासे वलिं दद्यात् ॥ दशमे हि मासे देवा रेवत्या गृहीते गात्रसंकोचद्विज्वरभंगाः स्युः ॥ पूर्ववत्पुतलिकां कालसारकषी ध्वजे वलिं द
त्वा पंचगव्यैः प्रस्थाप्य निरा हारास्युः ॥ तत्र पूर्ववत् ॥ मघमाससुरादि वलिं हत्वा हरिद्रामाजीरकेशमनुष्यकेशगोवालनिंबप
त्रै र्धूपं दत्वा गृहमध्ये स्थितिकापरिबालं स्थापयेत् ॥ द्वादशमे हि मासे देवा पयवत्या गृहीते रक्तलोचनसदोदगो हाराः स्युः ॥ सर्व
कामिकं वलिं स्थापयंचगव्यैः प्रस्थाप्य पूर्ववत् वलिं उत्तरे बहिः प्रदेशे दद्यात् ॥ इति पौलस्त्योक्त बालग्रह शांतिविधिः ॥ अथ इहा

वले विनीयथास्तं यथाशोभनं वा ॥ लिंगे तु लिंगप्रमाणानि उपरि गंगावतारसंनक्तं पवित्रं कार्यं ॥ गंधपवित्रं तु कनिष्ठस
मग्रं धिसंख्यापूर्ववत् यथाशोभावा नि कुंकुमवदनहृदि इति नानारंजयिता शुभवस्त्रेणापि धाय देवस्याग्रे स्थापयित्वा सिते
काक्ष्यां विष्टेर्नित्यं पूजां कृत्वा तदग्रे वस्त्रालंकरणं भोदे केन ब्रह्मविष्णु देवाधिवासनं कार्यं ॥ ब्रह्मविष्णु वीराः त्रिः सूत्राधि
देवताः ॥ उंकारस्यो वदितुं प्रसूनागशशिध्वजा के विश्वे देवान वस्त्रे एवमाधिवास्य देवं संस्पृश्य नृस्य गीतादिना जागरणं कु
र्वीत ॥ सद्यश्चोभते वा सर्वत्र देवतार्चनं वनमूलमंत्रैरेव पूर्वमात्मनि गंधपवित्रमारोप्य कनिष्ठादि क्रमेण देवपवित्रं एवमरोपयेत् ॥
इत्येकपक्षः ॥ प्रणवादिनामो तनामभिः श्वेति द्वितीयपक्षः ॥ तृतीयास्तु उं विष्णुते जो द्ववं रं म्यं सर्वपापविनाशनां ॥ सर्वकामप्रदं देवं त
वागोधारयाम्यहे ॥ अनेन मंत्रेण विष्टेर्गंधपवित्रमारोप्य ॥ हृद्य हृद्य नमस्तुभ्यं गृहाणे देवपवित्रं ॥ पवित्रं करणार्थं यववर्षाफ

विश्वादर्शो
४०

लपदे॥ पावित्रं तु कुरुषाद्ययन्मया दुष्टं कुरुते॥ शुद्धो भवाम्यहं देवस्य तस्मादात्मुरेश्वर॥ कनिष्ठादि त्रमेण देवर्मा सुपवित्रा एषा
रोपयेत्॥ द्यौः पायने तु विष्णु गायत्र्या गंधपवित्रं तद्विष्णोरितिकनिष्ठमंध्यमं विष्णु गायत्र्याः तद्विष्णोः प्रसादश्च तमं यज्ञेन यन्नमि
ति वनमालां दधाति ततो देवस्य गृहे पूजां कुर्यात्॥ आचार्ये वस्त्रा लंकारा दक्षिणा पितरं न्याश्वयया शक्या लं पूज्य अग्नये पवित्रं मेखलं
ताम्रमालां देवपूजां कुरुष्वानंतरं मंत्रहीनं क्रियाहीनं० इति पूजां निवेद्यो दास्यस्तत्रात्मलपोजनः स्वजने भुंजीता॥ दमभ्ना रोप
ये चैवं॥ अयं तु विशेषः॥ चैत्रशुक्लपक्षे तद्देवता तिथौ कामगायत्र्या दमनकमभिर्मंत्र्य॥ नमोस्तु पुष्पवालाय जगदाह्लादकारि
णे॥ मन्मथाय जगन्नेत्ररतिप्रतिप्रदायते॥ इति कामादिनमस्कृत्य तं हृत्वेतन्मूलमंत्रादिभिर्देवेभ्यो दमनको निवेदयेत् इति सर्व
त्रमंगलं॥ ६१॥ ॥ इति श्रीगीताथप्रणीत श्रीमहा नार्यादित्यसुतकविकोत्तसरस्वतीरित विश्वादर्शो रव्यधर्मशास्त्रविवर
णे सदाचारकांडः प्रथमः समाप्तः॥ ७॥ ॥ श्री॥ ॥ ६१॥ ॥ ७॥ ॥ ६१॥ अथ द्वितीयः॥ धन्यः संप्रति नाम

राम
४०

विश्वादेश
४९

पूर्वेनपतिः श्रीवर्धनानीयकपुण्यरक्षत्यतिसंम्यमाशुर्नैवेर्यसत्रमाकीर्तितं॥यस्मैस्वस्ति ह्येवदिव्यनृहरेःशांतात्म
मूर्तिर्मुदादानायांधरणीपुनातुयशसायःशाश्वतंसर्वदा॥१॥इतिविक्रमबंधः॥अत्रैवंप्रकरणानुक्रमालिका॥पूर्वे
तावद्वैवाचमनदंतधावनकुशविधिः॥ततःप्रातःस्नानं॥संध्यापासनहोमदेवतावेनविधिः॥ततोदानाभिवृद्ध
नमंगलदर्शनखाध्यायविधिः॥ततोमध्याह्नस्नानद्विराचमनंब्रह्मयज्ञवेश्वदेवविधिः॥ततोमित्यध्याध्यावेणोऽ
कोद्विषसपिंडीकरणविधिः॥ततोभोजनगर्भोधानाद्युपनयनविधिः॥ततोद्व्यष्टुष्टिविनायकस्नपनग्रहणक्ष
त्रस्मृतिराजधर्मविधिः॥ततोवलिक्कूडदृष्टिसाधारणधर्मयज्ञोपवीतपवित्रारोपणादिविधिरितिद्वविंश
त्यकरणानिसहाचारकांडे॥६॥॥६॥॥श्री॥॥॥॥श्रीश्रीशुभंभवतु॥श्रीरामचंद्रायनमः॥॥॥

राम
४९

१२३

॥विश्वादेर्जात्वाद्यायः समाप्तिमगमत्॥४॥४॥०

X